

CESAR NAPOLEON I.

DR. FRAN ILEŠIČ:

FRANCOSKE VOJNE IN SLOVENSKI PESNIKI.

Mislím tu le na vojne in le na Francoze. Kako so budile ruske čete, ki so v Napoleonovih časih marširale skozi naše dežele, v Slovencih slovansko zavest, o tem hočem govoriti drugič.

Večinoma so nam iz one dobe znane le Vodnikove „Brambovske“ in pa „Ilirija oživljena“. A imamo tudi druge literarne spomine na francosko dobo.

Koroški tkalec Mika Andreaš — bodi Ti poplačana Tvoja dobra volja, zlagal si pesmi!*

O usmrnitvi francoskega kralja Ludvika XVI. je slišal ali čital tudi Miha Andreaš. Zložil je pesem „Francoska vojska v žalostnim leti 1793, kader so Francoski puntarji svojiga kralja Ludvika XVI ino nja (= njega) ženo Marijo Antoneto, sestro našiga rajniga cesarja Jožefa II. ob glavo djali.“ Andreaš pravi:

* Slomšek jih je sprejel v takozvane Ahacljeve „Kor. in Štaj. pesmi“ (tretja izdaja 1852).

„Kje ste leta vi pokoja,
mirne leta, kam ste šle?
Le od žolda in poboja
sliši ino vidi se.

Na Francoskim se začelo,
dobro ve to vsaki sam;
kdaj, kako bo konec vzelo,
to je celo skrito nam.
Oh, al ni to dosti milo,
ti Pariz, mesto hudo!
Svojga kralja si umorilo,
kakor volk jagnje mladó,
Nam in sebi ste storili
mirniga življenja kraj;
eden drugiga morili,
Bog ve, kaj še bo naprej?“

Spričo teh verzov ni čudo, da je isti Andreaš zložil tudi „Zdihovanje po miru“. Odgovarjal si je pa tudi na vprašanje, „Kaj je vojske krivo“. „Uržohe sedanje vojske“ navaja tri:

Ker je slaba naša vera,
upanje, ljubezen umira,
ponižnost bolna leži,
čistost tudi zdrava ni.

Lakomnost, napuh, nečistost,
žrtje, nid (zavist) in nevošljivost;
kar pa narveč hudiga:
da se tiga svet štima.

Hudobije in krivice
to so vojske ojsre pšice;
nepokoršna pa narveč
je za nas en strašen meč.

* * *

Kjer se te reči godijo,
božjo jezo obudijo;
tam ne čudimo se mi,
če pri vojski sreče ni.

Kakor je razvidno iz teh-le zadnjih vrstic, je pesem zložena, ko smo že poizkusili vojno srečo z Napoleonom, torej pač vsaj l. 1797.

V začetku tega leta je bila naša armada v Italiji že v jako težkem položaju. Poslali so nadvojvodo Karla v Italijo; meseca februarja je Karel preko Ljubljane hitel na Dunaj cesarju poročat. V ljublj. gledališču naj bi se o tej priliki zapela cesarska himna, ki jo je baš tega leta zložil Leop. Lavr. Haschka. Vodnik jo je poslovenil, a na koncu dodal še eno kitico:

„Trka nam Francoz na vrata,
dobri Franc za nas skrbi,
pošlje svojga ljub'ga brata,
Karel rešit nas hiti.“

Ko je tako Francoz trkal na vrata kranjske dežele, je začel Vodnik izdajati svoje „Novize od vsih krajev zeliga svejta“. Zanimivost dogodkov je porabil Vodnik, da bi z njo v narodu zbudil zanimanje za čitanje sploh, mu razširil pogled in ga zavzel za napredek.

„Je kaša zavrela, se trga kaj nit, kaj sosed moj dela, sem barat' že sit.	Al umnosti imajo po svetu kaj več, al druž'ga kaj znajo ko hruške sam' peč,
--	--

Od tega Novice
ljubljske pov'do;
za nov' let potice'
še take ni b'lo.“

Tu je jasno izražen Vodnikov kulturni program, ki ga je imel z Novicami. Vojni dogodki

so mu bili le dobrodošlo sredstvo, dviganje kulturnega nivoa mu je bila svrha. Vedel je Vodnik, da se zanimanje s sredstva lahko prenese na svrhu. V tem oziru se je pokazal ob Novicah praktičnega metodičarja kakor ob Pratici. Vendar je doživel z njimi fiasko; čitatelji so se pritoževali, da vesti, ki jih prinašajo, „niso resnične ali so prepozne inu lažnive“, „de od Bonaparte nič ne pišejo, ker vender Ljubljanske nemške novice, Tržaške inu Beneške novice dosti vedo povedati (1799, iz Razdrtega)“. Vodnik se je zagovarjal, češ, da „kranjske novice ne morejo tako hitro priti kakor nemške, ker Nemec precej lahko iz nemških pisem natiskuje: jaz pa moram popred iz nemškega prestavljati, pisati inu še-le potle črke za natiskvanje staviti. Delo je večje, plača majhna.“ Sicer pa da Vodnik noče v kranjskih novicah „nič drugiga od vnanjih dežel pisati zunaj tiga, kar dvorne Dunajske Novice pišejo, katire so narbolj resnične inu narveč res pisati vedo ... Kdo je pa v stani, te cesarske novice z lažmi pitati?“ Novice so — vzorec poznejšim kulturnim podjetjem — usahnile, ker niso hotele ali mogle samo tega pisati, „kako naši soldatje marširajo“.

Ko se je l. 1798. poročalo, da misli admiral Nelson priti v Trst in potovati preko Ljubljane dalje, je Vodnik s kratkimi besedami prevedel pesem, ki jo je temu admiralu na čast nemški in latinski zložil dunajski pesnik Denis:

Če manjka desnica.? i. t. d.

Eno leto pozneje se je Vodnik z verzi spominjal pridobitve Mantove. —

Minilo je 10 let — o l. 1805. ne vidim sledu v literaturi — Vodnik se je še držal dunajskih oficioznih pesnikov in izšle so njegove „Brambovske“. Boril se je Vodnik z „liro“, ne tudi z „mečem“, a mladi graški Primic je vstopil sam med brambovce in prevedel Kollinove črnovojne pesmi, ki so Vodniku večinoma bile le bolj vzorec.*

Pa tudi stari L. Volkmer, veseli pesnik Slovenskih Goric, se je popel na junaške noge ter zapel „Hvalo landverov“ in „Zaničevanje landverov?“ „Hvala“ je taka-le:

„Veselo se nasmehava
naš dober cesar Franc;
od vseh dežel bandera plava,
na vsaki njeg'vih šanc.

* L. Pintar v „Zborniku“ Mat. Slov. 1902.

Dr. J. Pajek, Leopold Volkmer, veseli pesnik Slov. goric, Maribor 1885, str. 61—62.

Sovražnik, češ se bojuvati?
Prid', kaži svojo moč!
Slovenec, to ti moreš znati,
je k bojuvanju vroč.

Ne veš, da Štajerska dežela
soldate si rodi?
Vsak otrok, kter'ga je spočela,
je mel soldačko kri.
Še zdaj je rodovitna mati,
no dosti ma otrok,
vsi, kaj nas tu je, smo soldati,
soldati z njenih rok" i. t. d.

Po izrecni svedočbi Murkovi in Cvetkovi
(mlajših zemljakov Volkmerjevih) se ta pesem na-
naša na l. 1809.

Zgodovinski važnejše je „Zaničevanje
landverov“; nanaša se na boje ob Trbižu:

Iz tesnih prs si on zdihava,
naš vbogi cesar Franc.
O kak on v grenkih suzah plava,
ne vidi svojih šanc.
Francoz mu je v deželo vdrl,
tam kolje, ropa, žge:
Slovenec! Kaj boš dolgo baral (vprašal),
kje luknjo našel je?

Ne veš, pri Tarvisu bi stati
no šance branit mel?
Si ti in tvoji plahi brati
dužnost storiti hitel?
Francoz, čez tri široke grabe,
na te gledeč, je stal;
prestrašen, kak pred zajcem žabe,
si kričal: Marš! in šel.

Slovenec, kje je čast štimana
od naših staršev, kje?

Nam ni li b'la v erbijo dana?
Jo mamó še? O ne!
Pri Tarvisu smo jo pustili,
tam ušla nam je iz rok:
tam, tam, o špot! smo jo izgubili
v pobegu naših nog.

Slovenci! Škoda, da dežela
nam kruh in vino da,
če ne bo iz nas soldatov mela
bolj pridnih, kak je ma.
Za tote, da so prave babe,
je dober kruh iz otrob!
Naj mleko pijejo kak žabe,
naj se jim napne drob!

Ostra lekcija! Kateri „Slovenci“ so to? In
kaj je temu očitku osnova? Kruh iz otrobov ni
bil več daleč; država je izgubila par svojih pro-
vincij in kmalu nato bankrotirala.

Po intermezzu „Ilirije oživiljene“ — bil je
res le intermezzo, ki pa je odmeval tudi v Korošcu
Jarniku — pride lepo v redu „Ilirija zveličana“,
pa „Združenci l. 1813—1815. leta“, „Premaga“
(1814,) „Mirov god“ (1814).

Mir je nastal, mir nesvet. Trojica je bedela
in ga čuvala: v moji rojstni hiši je visela za
mojih mladih let stara podoba, predstavljajoča
cesarja Franca, cesarja Aleksandra in pruskega
kralja, kako si segajo v roke in sklepajo „sveto
zavezo“. Moj oče so mi jo znali še tolmačiti.
Na Kranjskem pa so čitali radi Ciglerjevo „Srečo
v nesreči“ (1836), ki je ilirske fante predstavljala na
rusko-francoskem bojišču in v francoski trgovini.

Ljudje so to radi čitali. Ker so čitali, ni
bilo več časa za narodno pesem. Naša narodna
pesem zamre z „Lavdonom“ (1789), baš v dobi,
ko je buknila francoska revolucija in dala malim
in ponižanim vero v prerojenje.

C. GOLAR:

NAPOLEON.

Svoboda, žarka kri te je rodila —
topov rjovenje, kriki tolpe pijanih,
plamteča pesem legij razdivjanih
uspávanka omotna ti je bila.

Ti bog vojská! Skalovje šibko groba,
razgrni in premagaj smrt, svoboda
naj gre s teboj na blisku od zahoda!

In kot viharju so ti zrastle krila —
na sužnjih plečih narodov teptanih
postavil si svoj tron, in src izdanih
je solza grob samotni ti rosila.

Ti bog vojská! Zakaj grenká trohnoba
srce ti žre? Zvení v žar opoldanji
zmagalna pesem, kralja kliče: „Vstani!“

A. AŠKERC:

ILIRIJA.

1. NAPOLEON.

Jaz sem Napoleon, mlad in pogumen južan!
Moj se približal veliki je dan!
Kri mi po žilah gorí, plamení.
K zvezdam in k solncu moj duh hrepení.
Korsika meni pretesna je. Hej,
sivec moj iskri, naprej!
Skóčiva v Francijo lepo! Tam komaj že čaka
čila armada junaka.

K meni, vojaki! Naprej! Za menoj!
Jaz vas povedem na boj
vroči, krvavi!
Bratje Francozi, k nesmrtni povedem vas slavi!

Jaz sem Napoleon! In na najvišji višini
hočem sam stati med vami v očini!
Dajte na glavo mi krono cesarsko!
Dajte v desnico mi žezlo vladarsko!

Vaš sem zdaj car,
vaš gospodar!
Više, še više me dviga moj smeli polet.
Ves, ves si hočem podjarmiti svet!

Jeden je bog!
Jeden sam cesar naj vlada ves zemeljski krog!
Jaz sem ta cesar! Vojaki! Mi mej ne poznamo,
z meči, topovi črez gore, doline vihramo.
Kralji, cesarji odlóžite krone!
Stare perele poderem vsem trone!
Jaz sem na zemlji najvišji gospod!
Vi mi zastavljate pot?!
Meni?!.. Slabotneži!.. Kakor povodenj jezove
moja armada podira trdnjavske zidove,
ruši gradove in mesta, vasí . . .
Slišite grom? To grom topov mojih grmí!
Hrabri vojaki, borite za mojo se čast!
Padajte mrtvi za mojo svetovno oblast!

Dalje in dalje armada dreví
preko mrličev in preko potokov krvi . . .

Kaj mi to mar!
Jaz sem Napoleon, jaz sem vladar!
Jeden je cesar in jeden je bog!
Najin bo skoro ves zemeljski krog . . .

Sanje mladosti visoke, prekrasne,
ali že res udejsvujete se?
V žive podobe, čedaljebolj jasne
uresničujete se!
Bližam se svojemu cilju, oko me ne moti,
bližam se, ah, po triumfovski poti!
K zvezdam in k solncu nebeškemu gor!
Slava in moč je moj cilj in moj vzor!
Narodi, v prah pred menoj!
K zvezdam in k solncu! . . .

„Napoleon, stoj!

Stoj! Zmagovit
slave si svoje dosegel zenit!
Stopi z višin,
smrtnik nesrečni! Zakrivil si velik zločin:
Bil si presmel
in previsoko si se nad človeštvo popel!
Svet se nad drznežem takim maščuje
in ga kaznuje . . .
Jaz sem Usoda, močnejša ko ti!
Dosti je! Zdaj si počij!
Naj se pomiri ti burno srcé!
Više polet tvoj ne gre!
Više ne gre, Bonaparte, nič več!
Vtakni v nožnico krvavi svoj meč!
Smiliš se mi! Ah, utrudil te dolgi je boj...
Naj te k pokoju povedem s seboj,
bledi junak Korsičan!
Vidiš, pred nama leži ocean!
Vidiš ga otok samotni na morju
tam-le na sinjem obzorju —
Sveto Heleno?
Tiho naročje zdaj sprejme te njeno.“

2. PESEM STAREGA LJUBLJANČANA

iz leta 1809. dne 21.*) maja.

Francozi so vdrl v Ljubljano! Hoho!
Francozi, Francozi!
General Macdonald je že tu! Za seboj
topove po ulicah vozi!

Francozi, Francozi!... No, to je lep maj!
Sovražnik v Ljubljani!
Bataljoni marširajo... Kaj bo sedaj?
Se nič ne bojite, meščani?

Trobente in bobni pojo in pojo...
Kako to odmeva!
To je muzika čudna za naše uho...
Kdo ve, kakšno pesem prepeva!

Vsa okna po vrsti odpirajo se...
Vse gleda na cesto...
In Francozi ponosno ozirajo se
na novo podjarmljeno mesto...

Iz okna se smeje meščan Završan:
„Nas torej je tudi
že pobasal v globoki svoj žep Korsičan!
Napočili dnevi so hudi!

„Francozi, Francozi smo Kranjci poslej!
Ha, kaj sem doživel!
Bonaparte naš kralj in naš cesar! Ej, ej!
Zdaj čutim, da res sem osivel!“

Pri drugem tam oknu preklinja Gorjup:
„Hudir! Kontribucij
natovorijo nam ti Francozi cel kup!
Za nas bo to čas persekucij!

„Še plénili bodo in kradli tod! Ah,
jemali po sili!
In pa žive odirali nas, da bo strah!
Sosedje, Bog nas se usmili!“

Pri tretjem pa oknu Jerinka svari
in kara dekleta:
„Oh, ne glejte mi, hčerke, teh mladih ljudi!
Mar ženska krepost jim je sveta?!

„Francozov se čuvajte! Zijejo v vas
tako poželjivo!...
Sam peklenšček hudobni privlekel med nas
vojaštvo je to zapeljivo!

„Le proč, proč od oken! Ne glejte nikar
pohotnih zijakov!
Iz očíj jim gorí razuzdanosti žar...
Ne glejte francoskih vojakov!

„Oh, skrijte, dekleta, se skrijte!... Takó!
Le mimo, nesreča!“...
Zaloputnila okna jim s hitro rokó
je mamka previdna, boječa.

*) Akti mestnega arhiva — fasc. 23, konvolut IV. — pravijo, da so bili Francozi prišli v Ljubljano 21. maja, dočim piše Dimitz, da so bili prišli 20. maja.

3. PRITOŽBA MEŠČANA NADLOGE.

(Januarja 1810.)

Gospod župan! Najprej ponižno
poljubljam v duhu Vam rokó
jaz someščan Nadloga Jurij,
in zdaj prijemam za pero.

Ker vsem Ljubljčanom izdali
Svoj spoštovani ste razglas,
da naj o stroških za Francoze
čimprej vsak pošlje Vam izkaz:

sestavil sem račun natančen
o vsem, kar mi povžili so
francoski grenadirji v hiši
in koliko popili so...

Nadloga pišem se, nadloga
je prišla lani čez moj prag,
gospod župan! Preteklo leto
Vam bil sem pravi siromak!

Francozi so gospodovali,
počenjal vsak je, kar je htel,
a jaz, meščan, posestnik hišni,
se še geniti nisem smel!...

Dva tisoč frankov samo znaša
račun krščanski, skromni moj.)*
Pregledal danes sem ga vestno,
podpisal s svojo ga rokój...

*) Mestni arhiv. Francoska doba. Fasc. 23, konvolut IV.

Ta betev je, seve, za hrano
in za postrežbo, za kvartir...
Pa kaj še vsega potrebuje
francoski tak-le grenadir!

Francozi in pa — mlade dekle
pod eno streho dan in noč...
Če slama je preblizu ognja,
ne vname li se kar gredoč?

*) L. 1810. je bil župan Jožef Kokeil (Kokalj.)

„Musjé, musjé je kriv!“ po vrsti
zdaj dekle jadikujejo
in tožijo mi smolo svojo
in tarnajo, vzdihujejo...

Gospod župan,*) pa mi svetujte,
kako naj zaračunim tó?...
Težko poslušam babje tožbe,
boli od njih me že uho.

4. LA ROSIÈRE.

(15. avg. 1813.)

... la capitale des Provinces
Illyriennes ose exprimer les sentiments ... à la personne de la majesté l'Empereur et Roi, notre gracieux Souverain, à l'occasion de la fête de Napoléon pour le 15. août. ...

... le maire exécutera dans la salle de l'hôtel de la ville la dotation des deux filles d'une moralité distinguée et d'un amour unique pour leurs parents ... sous le nome „la Rosière“ ...

Provinces Illyriennes.
Intendance de la Carniole.
Mairie de Laybach.

Le 11. août. 1813.

(Mestni arhiv. Francoska doba.
Fasc. 9, aktov št. 6.)

Kdo ve, kak dolgo že čepi ko koklja
pritlična stara hiša na pobrežju
Poljanskem in ozira se zaspano
v Ljublanico, ki leno teče mimo;
saj nič se ne mudi ji proti Savi.

Na oknu cvete v lončku rožmarin
zeleni in dišeči celo leto.
In kjer je rožmarin, tam vselej rado
stanuje v hiši kako mlado dekle.

Kdo naj zaliva rože, kajpada,
če ne dekleta, sestre njihove!
In res poseda tam za rožmarinom
pri oknu dan na dan in šiva Anka,
da prsti drobni jo bolijo že.
Pa kaj se hoče! V kotu za pečjó
ji pokašljeje bolna mati njena.
Seveda, dokler je še živel oče,
godilo se je boljše vsej družini.
Zidar je dober bil Cerovšek Gašpar

in prenektero hišo je sezidal
v Ljubljani. A pred dvema letoma
je padel z odra siromak in zlomil
si tilnik. Anka mora delati odslej
za sebe in za bolno mater svojo.
In večkrat, kadar bije ze polnoč
v zvoniku ura, sveti se še okno
na tisti mali hiši na pobrežju.
In znanec, ki gre mimo, misli si:
Nocoj pa zopet dolgo šiva Anka!
Predmestje vse pozna jo in jo čisla.
Pod zvonom ni šentpeterskim nikjer
dekleta lepšega, ljubkejšega.
Ej, komu ne ogerla bi srcá,
če ga pogleda Anka lepa kdaj
z očmi vijoličastimi? Katero
ljubljsko dekle bolj skrbi za mater
ko ona?... Res, prijazna je z vsakomer,
pa bližati se sme ji samo jeden —
njen ženin Rojko, pošten rokodelec...

In Anka šiva dan na dan pri oknu,
kjer zeleni dišeči rožmarin.
Le danes nič ne šiva. Padel mrak
avgustov je soparni nad Ljubljano.
Srp mesečev visi na sinjem nebu
in zlate zvezde svetijo z višine.

Glej, okno z rožmarinom še bedi,
v Ljublanici se še zrcali tam!
Iz sobe pa se čuje — kdo bi mislil? —
vesel pogovor, smeh celo in petje!
Poglejmo noter naskrivaj! Za mizo
sedi kraj matere šivilja Anka
in par prijateljic, soséd je prišlo
k njej v vas. In tudi Rojko, ženin njen,
obiskal jo nocoj je prav slovesno...
Kaj to pomeni? Čaše, polne vina
se smejejo na snežnobelem prtju.

Z obličij vsem odseva tiha radost.
 Sedi v obleki praznji Anka tam.
 Tako ni bila krasna še ko danes.
 Kako žarijo ji oči od sreče!
 In zdaj poljubi bolno mater svojo
 pa pravi: „Naj povem vam torej res,
 kako je bilo?... Ti moj ljubi bog!
 Kako nenadoma je prišlo to!
 Francozi vendar dobri so ljudje;
 prav nič ni bilo treba se jih bati!...
 No, torej danes po veliki maši
 sva šli z družico iz šentjakopske
 župnije, Lenko Azolinovo,
 na rotovž, kamor bil povabil naju
 je sam župan. Nešteta množica
 ljudij je naju spremljala iz cerkve
 šmiklavške. In pozdravljali so naju
 in klicali navdušeni so nama
 slovensko in francosko: „Živeli,
 devici rožni! Vive Napoleon!“

Pa stali sva v dvorani tam slavnostni
 na magistratu. Vse v dišečem cvetju
 in vse v zelenju svežem ko na vrtu!
 Še palme videla sem prvokrat.
 Bog ve, odkod so bili jih dobili!
 Po stenah viseli so prapori
 francoski pisani, na sredi pa
 med samim lovorjem je stala slika
 cesarjeva, Napoleonova!

In čakali sva z Lenčko, čakali...
 Kdo ve, kaj pride še na magistrat!
 Tako je bilo naju sram, tako,
 ko švigali uradniki so mimo
 in pogledavali takisto naju!
 In zdaj odpró se vrata — in župan,
 baron Codelli, vstopi v uniformi
 s svetinjami na prsih zlatimi,
 In ž njim je prišla vrsta oficirjev
 francoskih, menda samih generalov.
 Kako so s sabljami prižvenketali!
 Kako so se ozirali oblastno
 in dostojanstveno! Zavedajo
 se pač, da zdaj so naši gospodarji!
 Pa stopi k nama maire Codelli sam
 in seže nama deklicama v roke
 pa reče glasno, da odmevalo
 po vsej dvorani je ozaljšani:
 „Svečan napočil nam je danes praznik!
 To rojstni god je našega cesarja
 Napoleona, čigar žezlo vlada
 Ilirijo zdaj tudi našo mlado.
 Vsi klanjamo se danes v spoštovanju
 velikemu cesarju. Vtisnimo

globoko si v spomin današnji dan
 s posebnim praznikom! Dve deklici,
 ki duši jima diči cvet kreposti,
 ki staršem sta veselje in ponos,
 mi hočemo obdarovati danes
 v spodbudo živo vsem Ilirkam drugim!...“

Kar v tla sem gledala pri teh besedah
 pohvalnih, ki jih je govoril maire...

Župan Codelli je nadaljeval:
 „Devici rožni vidve sta dekleti!“ —
 in vsi so se ozrli generali
 na naju, dve predmestni punici! —
 „in vajin praznik, to je rožni praznik!
 Zatorej prejmita v spomin to doto
 iz mojih rok!...“ In zdaj naštel župan
 je vsaki izmed naju tristo frankov,
 cekinov nama je naštel na dlan
 francoskih svetlih, novih krasnih zlatov!
 In poklonili sva se ginjeni
 in s solznimi očmi gospodu maireu
 in poklonili sva se generalom
 francoskim in uradnikom visokim.
 In vsi zaklicali smo gromoglasno.
 da trésel se je rotovž: „Vive la France!“
 in „vive roi Napoleon! Vive, vive!“

In mati gledala je svojo hčer,
 ki danes bila rožna je devica,
 ko gledala svetnici bi v obraz....

Pa si nalila družba je kozarce
 in trknila je z Anko. In zdravica
 odmevala je v jasno, mehko noč:
 „Poživi te nam Bog, „devica rožna!“
 Napoleon naj dolgo nam živi!
 Baron Codelli živel, naš župan!“

Pa vstane ženin in objame Anko
 kar vpričo vseh, pa ona mu zažuga,
 šaljivo mu s kazalcem zapreti:
 „Kajpak, nocoj si prišel, ker si zvedel,
 da doto sem dobila od Francozov!
 Cekine ljubiš — jeli? — ne pa mene!“

Pa smeje se ji Rojko in ji reče:
 „Kaj mari meni tvoja zlata doto!
 Ti sama moje čisto si zlato!
 Zato povedem jutri te s seboj
 na magistrat k županu našemu,
 da po francosko naju poročí
 in zveže nama roke za življenje!“

In zopet zazveneli so kozarci
 v pritlični stari hiši na pobrežju
 Poljanskem in do pozne so noči
 slavili še „devico rožno“ v njej
 in pa napivali Napoleonu....

5. OBLEGANJE LJUBLJANSKE TRDNJAVE.

(Oktober 1813.)

Umiče iz lepe Ilirije že se Francoz.
Avstrijci povsod ga preganjajo... Ni jim več kos.

Bledí pod Triglavom, bledí Korsičanova slava.
Obupno se samo še brani ljubljanska trdnjava.

Grmijo topovi sèm z Golovca, toda zaman!
Pogumno postavljajo v gradu Francozi se v bran.

Tri dni že po zraku Fölseisove švigajo krogle.
Trdnjave ilirske na hribu še niso premogle.

Tri dni že Ljubljancani tresejo se od strahu.
Saj krogle železne jim padajo preko gradú,

frčijo, podirajo strehe... Vse skriva se, bega...
Vse tarna in toži: „Kdaj konec bo pókaranja tega?“

Fölseis pa le strelja in strelja v utrjeni grad...
„Če jaz ne premagam ga, no, premaga ga glad!“

Rotí general se, jezí in huđuje se, kolne:
„Kaj vraga! Imajo vse kašče še živeža polne?“

Saj vendar okrog in okrog sem odrezal jim pot!
Kako naj Francozi pomagajo jim in odkod?!”

Oblega trdnjavo Fölseis in robato preklinja...
Pa kadar Ljubljano noč pozna že, črna zagrinja,

meščani posadki prinašajo živeža v grad;
na skrivnem navkreber iz kuhinjskih smukajo vrat.

Za košem koš poln se pomiče navzgor po strmini,
za jerbasom jerbas natlačen ti leze v temini.

Kako so si brž natovorili hrbte, haha!
In kruha in vina v trdnjavo neso in mesá.

Hvaležnosti solza Francozu v očesu se bliska,
ko vrlo desnico dobrotniku svojemu stiska.

Dekleta ljubljanska dobijo poljubov nebroj
od hrabrih braniteljev grajskih za živež, trud svoj.

Oh, to vam objemi so vroči, poljubi goreči
za tihim trdnjavskim zidovjem tam, v noči molčeči!

In v urah že poznih dekleta odhajajo spat,
nerade ostavljajo mlade Francoze in grad...

Dan peti izvoha Fölseis vso skrivnost... Pa razkači
se mož, razkorači oblastno se in zarentači:

„Kdorkoli v grad živeža nesel poslej bi še kdaj,
na mestu ko pes ustrelí tak uskok se mi naj!“

„Potem naj pokaže se mrtva njegova mi glava!...“
In padla je zadnja ilirska — ljubljanska trdnjava.

S solzami zalile Ljubljancankam so se oči
in žalostne so se spominjale sladkih nočij...

*) Mestni arhiv. Francoska doba. Fasc. 15, akt 27.

6. ET MEMINISSE JUVAT...

To bil je čas, ko orel Bonapartov
po svetu letal zmagovit je, smel;
to bil je čas, ko tudi nad Triglavom
peruti bil široke je razpel.

To bil je čas, ko z bistrimi očmi vam
francoski orel se oziral je
s planin slovenskih in po morju sinjem
ponosna krila razprostiral je.

To bil je čas, ko nad očino našo
je v krempljih svojih držal meč in moč
Napoleonov orel bliskoviti,
ves svet podvrgši v bojih si črez noč.

In blagoslovljen bodi, orel galski!
Saj kljuval v prsih nisi nam srcá!
In s kremplji ostrimi nas nisi ranil,
s telesa nisi trgal nam mesá...

Priletel v gaj naš nisi ko razbojnik
in gospodar ti bil nam nisi krut...
Le dvigala v višave je svetlejša,
le ščitila nas tvoja je perut!

To bil je čas, ko vladal dede naše
je male Korsike veliki sin!
In to je čas, ki vsekal v duše naše
je kakor v večni marmor zlat spomin!

DUNAJSKI ŽUPAN SCHÖNLEBEN IZROČA CESARJU NAPOLEONU KLJUČE MESTA DNE 13. MAJA 1797.

ILIREC JURIJ ŠTEFANEK.

I.

roč in soparen dan je bil 15. avgusta 1. 1811. — Nebo je bilo prepreženo s sivkasto modrino, in kakor iz razbeljene, medene plošče so lili žgoči žarki na izsušeno polje. En sam oblak je bežal čez Krim in tako se je videlo, kakor da visi sprednji konec proti zemlji.

Kmetje ki so stali v Grosupljem pred pošto, so gledali vanj in prerokovali, da se vreme izpremeni.

Proti poldnevu je že bilo, toda pošta le še ni prišla, in nekateri so že godrnjali nad postiljonom, da se menda ustavlja pri vsakem občestnem oštirju.

Moški in ženske so se zbrali pred pošto in vsi so bili oblečeni praznično, kakor da gredo na svatbo. Posebno dekleta so se tako skrbno nališpala, da so jim nagajali fantje, češ, v Ljubljano gredo po gosposke ženine. Skoraj vse so imele na glavi praznične zavijače, z visokim črnim robom, ki je bil pri mnogih prepleten s srebrnimi in svilenimi nitkami, a nekatere so si zataknille v belo, mehko, skoraj prozorno oglavje tudi svetle igle in cvetke. Nekaj jih je bilo med njimi celo v avbah, z visokim, trdim obodom, ki je bil čezinčez na gošto pretkan s pristnimi zlatimi našivi. V rutah jih je bilo le malo, in še tiste so jih zavezale tako, da sta bila zavozljana konca na vrhu glave in so se videle široke čipke, ki so bile našite ob robu. Zdelo se je, kakor da tekmujejo v nakitju druga z drugo; posebno v temnih modrcih, ki so puščali, da se je spredaj zadostno videla snežna belina v drobne, fine gubice nabrane srajce, — je bilo zataknjenih igel, brož, trakov in svetlih priveskov, da so bili potem skoraj iste barve, kakor svilene, živorožaste, kratke rute, ki so jih imele ohlapno ogrnjene okoli vratu. Na širokih, usnjenih pasovih se je svetlikalo nebroj medenih in posrebrnenih ploščic in zvezd, rdečih in višnjevih kamenčkov ter steklenih obeskov različne boje. Temna široka krila, spodaj pri vseh okrašena s svitlo-modrim robom, pa so še precej radovoljno puščala opazovati fantom vabeča meča. Najbolj skromen je bil še pri vseh snežnobel predpasnik, obšit le kroninkrog s širokimi čipkami. Da pa bi kdo ne dvomil o krasoti njihovih las, so jih imele dekleta pripete zadaj pod zavijačo ali avbo in prevezane s precej ši-

rokim, baršunastim, črnim trakom, katerega je bilo polovico zvitega med kitami, drugi konec pa je svobodno pahljal izpod avbe ali rute po zagorelem čelu.

Pa tudi moški, dasi niso bili tako nališpani, so bili vendar vredni svojih tovarišic. Nekaj jih je bilo med njimi celo v škornjih, visokih čez koleno, a drugi večina v višnjevih ali rujavih nogavicah, pritrjenih pod kolenom z rdečim trakom. Mnogo bolj skromna pa so bila njih pokrivala — črni slamniki namreč, z dolgim pisanim trakom, ki jim je mahal globoko po hrbtu in je bil pri mnogih iste barve, kakor široki, sukneni pas. Okoli vratu so imeli zavozljane svilene rutice žive barve, ki je marsikomu plapolala po rožastem telovniku, zapetim z debelimi, svetlimi in zelo gosto našitimi gumbi. Ker so bili pripravljeni na pot, so jim visele čez ramo velike suknene ali večinoma usnjene torbe, obšite in okrašene s pestrimi trakovi in pri mnogih tudi z letnico njenega nastanka. Nekateri so nosili celo rdeče, velike dežnike z rumenim ali višnjevim robom in okovane, da so brez skrbi potolkli ob tla, ako so se kaj pritoževali nad silnimi davki, ki so jim jih nalagali Francozi.

Najbolj glasen izmed vseh je bil starikav možakar s polhovko na glavi, ki je razlagal na dolgo in široko stvari, katerim se je sam čudil.

„Nič ni res, kar govorite!“ je kričal in po glasu se mu je poznalo, da je že malo vinjen. „Hudi in strogi so Francozi, to je res; novi časi so prišli in drugače je treba živeti! Pa prašam vas, kako bi ne bili hudi, ko jih pobijate, kakor polhe v jeseni.“

„Kdo jih pobija?“ se je oglasilo takoj nekaj mož.

„I no, tukaj pri vas na Dolenjskem ravno ne, ali ko sem bil za postiljona gori na Gorenjskem v Motniku, sem pa čul vsak dan kaj enakega. Hiše bi vam lahko pokazal, kjer so poklali in oropali častnike prav tolovajsko. Pri „Urbanovcu“ recimo, v vasi Petelink, četrto ure komaj od Blagovice, gori v Črnem grabnu namreč, gostilna je — Bog jim grehe odpusti, tam so potolkli dva častnika in enega vojaka. Pa v Šent Ožboldu pri Trzinu na pošti, tam ravno tako! Pa v Pšenku nad Lukovico, oh, celo dopoldne bi vam lahko govoril, pa bi še ne končal“.

In morda bi bil zgovorni možakar res še nadalje razkrival uboje gorenjskih kmetov in zagovarjal Francoze, da ni pridral tisti čas po cesti, ki je vodila v Kočevje, prašen koleselj in jih prisilil, da so se umaknili s ceste na dve strani.

„Bog daj srečno pot!“ so pozdravili nekateri in gospodična v koleselju se je nasmehnila; kočijaž pa je pokimal na desno in levo in je udaril po konju.

„Odkod pa je ta?“ jih je prašalo nekaj, ki niso poznali gosposke deklice.

„Iz Rakovca vendar, grajska“, je dejal kmet, ki je služil v rakovškem gradu za hlapca in se je tudi napotil v Ljubljano. „V Ljubljano se pelje! — Ej, veste, iz tega se bo še nekaj naredilo, meni je stvar dobro znana, dovolj se govori v gradu. Njen oče je zvit in prekanjen, kakor vsi grajščaki in francoska vlada mu nič kaj ne ugaja. Seveda, zdaj ima kmet prav tako pravico kakor grajščak in grajščak mora plačevati davke kakor kmet. Pred Napoleonom smo vsi enaki! Vidite, in tale punica, ki ni ravno napačna in jo kličejo za Angelo, pa je popolnoma drugačnih misli kakor njen oče. Tisti Štefanek, ki študira v Ljubljani že na visokih šolah in mu je rakovski grajščak varuh, je vzrok vsem prepirom v naši grajščini. Fant je vnet in navdušen za Francoze, varuh njegov za Avstrijce, hči Angela pa za fanta! Šmentana reč, kaj mislite, grajščak si gotovo ne želi takega zeta, dasi mu je oče precej zapustil, a sovraži ga zdaj ko vruga. Ampak punca ga menda zelo rada vidi in se ne uda kar tako očetovi zapovedi! Vidite, sedaj se pelje v Ljubljano na slavnost in gotovo se kje sestaneta. Čul sem, da namerava iti fant med vojake —“

„Ni mogoče! In bo ostavil svojo ljubico Angelo?“ je začudeno prašalo nekaj deklet.

„Kaj jo bo ostavil!“ je nadaljeval kmet iz Rakovca — „kaj mislite, da bodo še dolgo trajale te vojske!? Še nekaj časa, pa bo vse pod Francozom, potem pa bo mir in dobro se bo godilo tistim, ki nosijo sedaj vojaško suknjo. Ta Štefanek pa je učen in študiran, še general lahko postane, kaj menite!“

„Bog ne daj, da bi bilo res tako!“ je vzdihnil obrit možakar in jezno zamahnil z rdečim dežnikom. „Hudo je bilo pod avstrijsko vlado, sedaj je pa še huje. Hudirja, saj moram še od samega sebe plačevati davek. Le verujte, kdor Boga zapusti, pa Bog tudi njega, in Francozi se menijo za Boga ravno toliko, kakor jaz za tisto telico, ki sem jo lansko leto prodal! Ali niste slišali, kaj so napravili v šenklavški cerkvi v Ljubljani. Pri maši so postavili za veliki oltar

godce, namesto zvonce pri povzdigovanju so pa na boben tolkli. Še škofa so pregnali iz škofije in koliko menihov iz dežele. Iz kapucinskega samostana v Ljubljani so napravili kar vojašnico. Pa še nekaj je prišlo sedaj iz tiste kancelije v škofiji, kjer stanuje namesto škofa guverner: pravijo, da sedaj pri poroki ni potreba ne kapelana ne župnika, samo v kantonu se moraš zgledati, da te podpišejo, pa je vse dobro! Seveda, saj še praznikov ne posvečujejo, samo štiri v celem letu! In pa katekizem, ki se ga sedaj uče otroci, tudi več govori o Napoleonu, kakor o božjih resnicah! Kaj pomaga, če so zidali toliko šol, ko pa se otrok nič dobrega ne nauči!“

„Beži, beži, in ne govoriči, česar ne razumeš“, mu je oporekal možakar, ki je služil v Motniku za postiljona in bil, kakor se je videlo, zelo vnet za Francoze.

„Devetkrat bolje se živi sedaj kakor poprej! Saj prej še delati nisi smel vsakega dela, sedaj pa lahko šivaš, trguješ, čevljariš, kar hočeš in nikdo te ne praša, kje si se učil in kod imaš papirje, ki ti to dovolijo. Zato pa je vse tako poceni, ko drug tekmuje z drugim! In koliko zaslužijo sedaj vozniki! Le pogledjte, saj se kar vrsti parizar za parizarjem, obloženi in napolnjeni, da sora kar ječi. Kdo je videl prej toliko trgovcev, kupčevalcev in različnih drugih ljudi po naših cestah kakor sedaj? Pa pogledjte, ali ni ljudem dobro, saj je ob cesti vsaka druga hiša krčma in povsod se pije, poje in hvali Francoze!“

„Tako je! Mnogo se je prenenaradilo in izboljšalo v naši deželi!“ so pritrdili nekateri.

Tedaj je pridrdrala po cesti pošta.

„Vse polno! Vse polno!“ je kričal že naprej rdečeličen postiljon v višnjevem francoskem fraku in v belih, ozkih hlačah. Na glavi je imel visoko čepico, ki je imela spredaj medeno ploščico z napisom v domačem jeziku: „Pošta ilirskih provinc.“

„Ali gre zadaj morda kak prazen voz?“ so prašali nekateri, videči, da je v poštnem vozu vse polno gospode iz Kočevja.

„Dva parizarja, iz Hrvaškega menda, a polna bombaža!“ je odvrnil postiljon, vzel nekaj pisem, ki mu jih je prinesel grosupeljski poštar in — pognal.

Kmetje, ki so sprevideli, da bodo morali na kak prazen voz le predolgo čakati, so se naposled napotili peš v Ljubljano.

Dolga vrsta jih je bila; ko so se ustavili že zunaj Grosuplje pri „Žalskem oštirju“, so se jim pridružili še Višnjegorci in kmalu je zadonela po vročem zraku glasna, vesela pesem.

Ko so hodili kaki dve uri in prišli v Rudnik, je eden izmed množice postal in pokazal na rdečkasto pobarvano hišo na desni strani ceste.

„Vidite“, je dejal, — „to je Sanuškarjeva hiša. Sina Janeza so ustrelili predlansko leto 12. oktobra popoldne Francozi za stolno cerkvijo v Ljubljani. Puntar je bil! Zdaj je hiša brez gospodarja, stari je tudi že umrl!“

Ljudstva na cesti je bilo vedno več in čim bolj so se bližali Ljubljani, tem bolj pogosto so se morali umikati h kraju, ker od vseh strani so prihajali vozovi.

Pred karlovskim mostom, pa je bila gneča tolika, da je moral večkrat poseči vmes vojak, ki je stal tisti dan ob vhodu v mesto na straži.

Sem iz mesta so se že čuli posamezni klici in kriki in vsem je radovednosti zažarel obraz . . .

II.

Sredi popoldneva istega dne so zagrmeli na Gradu topovi, da so se stresla tla in je odmevalo od zidov. Zastave so zaplapolale iz vseh treh stolpičev francoskih šanc na ljubljanskem Gradu med krikom in vikom vojaštva v trdnjavi: „Vive Napoleon!“

To je bilo znamenje, da je obed pri guvernerju končan in se prične slavnost „Napoleonovega dne“.

Množice, ki so se sedaj gnetle kakor brez cilja iz ulice v ulico, so pohitele pred škofijo, da vidijo in pozdravijo deputacije ilirskih provinc. Tam je bila gneča tolika, da povabljeni, ki so odhajali od obeda pri guvernerju, niso mogli iz veže. Seljaki od vseh strani, meščani in vojaki, vse se je vrelo skupaj in hotelo kolikor mogoče bliže. Še prosjaki in berači, ki so dobili tisti dan obilnih darov, so se gnetli med pestro reko neštete ljudstva.

Toda ko je zapela tromba tam v Špitalskih ulicah in se je odzvala druga na Starem trgu, tretja v Zoisovem drevoredu i. t. d., se je množica zopet razkropila, a večina jih je hitela za Ljubljano in na Breg, da vidijo, kako se bo vršila veselica na vodi.

Okoli lesenega skladišča nasproti hiše barona Kodellija, tik ob Ljubljani na Bregu je bil že napravljen velik oder za ples, ves okrašen z zelenjem in cvetjem, kroginkrog pa so stale klopice in mize za gostbo. Trnovčani v svojih dolgih višnjevih, škrlatasto podloženih plaščih, so že pritkavali z bokali in napijali dekletom po svoji stari navadi. Poleg njih so se zbrali kmetje iz Polhovca gradca, ki so se razločevali od Trnovčanov po bolj svetlih, nekateri celo po belih plaščih.

Tupatam so se klicali skupaj Kočevarji v širokih belih hlačah do pete kakor Hrovatarji, na drugem kraju zopet Bojanci v rumenkasto-beli, volneni opravi, obšiti s črnimi našitki, tam zopet Poljanci s širokimi, rjavimi klobuki, Notranjci in Belokranjci, Dalmatinci in Hrvati, da, celo Albanca z belim fesom je bilo videti.

Od razvalin, kjer je stala nekdanja kapelica sv. Lavrencija in poleg nje krčma „Pri zlati ladji“, od Zoisove hiše vse doli po Bregu do Turjaškega trga in hiše grofa Lamberga na spodnji strani, je bilo ob bregu plesnih odrov, krčem, jedilnic in slasličarnic; okrašenih z nešteti zastavicami in cvetjem, da je bilo videti od nasprotnega brega kakor silno dolga, samo ena, iz samega cvetja in zelenja sestavljena koliba. Ob vsakem koncu pa je stal na straži ali radi lepšega vojaka, nemo in mirno kakor kip. A najlepše je bilo na Ljubljani sami. Daljši in večji čolni so bili zvezani skupaj po dva in dva, da sta tvorila nekak plav, na katerem je bilo napravljeno pritličje, a na stebrih, ki so bili oviti ali s preprogami ali s cvetjem, je bil napravljen nekak krov in nad tem širok baldahin iz rdečega ali višnjevega sukna, ki je branil gospodo pred pekočimi žarki. Na mehkih baršunastih stoli so sedeli ob mramornih mizicah pri iskrem vinu in slaščicah plemenitaši, nekateri celo v uniformi kranjskih deželnih stanov: v rdečem fraku z zlatimi naramnimi šapami; drugi zopet so bili črno oblečeni s sila visokim belim ovratnikom in snežnobelim, čipkastim nprsnikom. Spodaj pa so se radovali čolnarji, godci in strelci, ki so pokali na vse strani, da se ni razumela beseda. Z brega so metali nanje cvetke in šopke in ako je bil prostor, je marsikak čoln obstal tudi ob kraju, da si je gospoda nekoliko natančneje ogledala veselo, pestro ljudstvo. V čolnu, ki je vozil venomer gorindol, ves obdan s francoskimi zastavami, pa je igrala vojaška godba. Naposled se je pričel ples. Najprvo so nastopile same deklice — belo oblečene meščanke, ki so vihte v rokah lovorjeve in oljkove vejice in zaklicale vsakokrat, ko je prenehala godba: „Živel Napoleon! Živela Ilirija!“ Ali popolnoma blizu je moral stati, kdor je hotel slišati njihov klic, ker puške so pokale venomer in vse križem se je vriskalo in pelo, medtem ko so igrali godci na vseh koncih in krajih in so grmeli gori s šanc topovi, kakor v najhujši bitki.

Proti večeru se je šele množica razšla nekoliko po mestu in ž njo tudi Angela, ki se je vozila dopoldne skozi Grosuplje v Ljubljano na slavnost.

Jurij Štefanek, akademik na ljubljanski centralni, zagorel fant južno-črnih oči, je stopal ob njegovi strani in jo držal krepko za roko, da se mu ne izgubi v tej silni gneči.

„Angela, ali stopiva nekoliko proti Mirju? Saj tu človek ne more niti govoriti!“

Angela je pokimala molče, uprla vanj velike, jasne oči, polne otroške plahosti in udanosti, in se tesneje oklenila njegove roke.

In stopila sta skozi Zoisov drevored, kjer je bilo že bolj mirno in samotno tja proti Mirju...

Jasen večer je bil, v sredini avgusta. Netroj iskrih se zvezd je gorelo v visokem semirju, od vztočja sem je sipal mesec na vriskajoče mesto srebrn prah.

Na koncu drevoreda sta obstala in Štefanek se je zazrl v temni pas, ki se je skrivnostno širil tam za dišečimi travniki v temnih nerazločnih obrisih do daljnega nebosklona...

„Ali si me dolgo čakal?“ ga je vprašala Angela čez nekaj časa.

„Ne ravno! Stal sem tam ob oglu Lichtenbergove hiše, kakor sem dejal, pa saj sem vedel, da se dobiva, ako ne danes pa jutri, predno odideš domov; a bal sem se, da bi te oče ne pustil v Ljubljano“.

„Da, da“, je pritrdila Angela in ga hvaležno pogledala, — „mного truda je bilo, predno sem ga pregovorila, saj veš, da si slabo zapisan pri njem, in posebno sedaj, ko je zvedel, da misliš prostovoljno stopiti med vojake —“

„On to ve?“ se je začudil Štefanek.

„Seveda“, je pritrdila Angela in Štefanek je zapazil, da se je zasenčil njen obraz z neko tiho žalostjo.

„Pa si to trdno sklenil?“ ga je prašala čez hip in obstala pred njim s prosečim pogledom.

„Trdno, Angela! Že včeraj sem se poslovil od tovarišev in danes še od mojega nekdanjega gimnazijskega profesorja Valentina Vodnika —“

„In kaj je rekel?“ ga je prekinila Angela.

„Še podkrepil me je v tem mojem sklepu. Vnet je za Ilirijo in Francoze kakor jaz!“

„In letos torej ne prideš nič na počitnice?“

„Ne! Prvič zaradi tvojega očeta ne: ne morem, da bi se prepirala. Saj veš, da me sovraži, ker nisem njegovih misli in nazorov in sedaj, ko ve, da se midva ljubiva, je še bolj srdit. In drugič, ker bom nosil že v kratkem vojaško suknjo. Angela, morda dosežem prav v vojaškem stanu srečo in potem —“

Nagnil se je k njej, jo stisnil k sebi in jo strastno poljubljaj na ustnice.

Angela mu je plaho ovila desnico okoli vratu, sklonila je glavico na njegovo ramo in se ni branila vročih poljubov...

Potem sta se počasi vračala zopet proti mostu.

Ulice so bile razsvetljene, da se je videlo, kakor opoldne, v vseh oknih so gorele svetilke in sveče in ako si pogledal naravnost po ulici, je bilo videti kakor gozd raznobarnih zastav, ki so visele iz oken in s streh.

Ljudje so hiteli na vse strani. Nižji sloji večina v reduto, kjer je bila veselica in prosta zabava. Drugi zopet v gledališče, nekateri na strelišče, deputacije in dostojanstveniki pa k guvernerju na diner in ples...

Štefanek in Angela sta z radovednostjo opazovala te vsekrižem vrveče množice, šetala iz ulice v ulico, vsa srečna v svoji mladi ljubezni; nad njima pa je plavala visoka, tisočzvezdna noč...

III.

Leto in pol pozneje je sedel v Trstu v čednoopravljeni sobici z razgledom na staro pristanišče pri okrogli mizici mlad častnik s perrsom v roki. Pred seboj je imel polo papirja. Dolgo je pomišljal in mnogokrat se je ozrl skozi okno na zeleno, šepetajoče morje, naposled se je menda odločil, ker pero je zadržalo po belem papirju.

Draga mi Angela!

Dolgo, dolgo nisem prejel od Tebe nika-kega pisma, no, danes vendar. Ali zgodilo se je kar sem slutil: da se mi izneveriš tudi Ti! Vem, kaj je temu vzrok, saj si skoraj sama priznala, ali jaz se ne bom opravičeval, ker bi to zame ne bilo častno! Vendar pa ustrežem Tvoji prošnji in Ti pojasnim tisti dogodek pred sedmimi meseci.

Znano Ti je, da sem že drugi teden po onem dnevu Napoleonove slavnosti, ko si bila tudi Ti v Ljubljani, — vstopil med vojake francoskega polka. Kot akademik sem se naglo povzpenjal od stopnje do stopnje. Pred sedmimi meseci, ko sem doslužil pri vojakihi že leto dni, sem bil imenovan poročnikom, in usoda je hotela, da sem bil poslan tudi jaz zadušit tiste kmetske vstaje okolo Kočevja in Novega mesta. Ne vem, kako je prišlo, da so vojaki, ki so bili nastanjeni v Novem mestu, odšli proti Kočevju in jih je morala nadomeščati naša stotnija in nekaj vojakov z Reke. Kakor ti je gotovo znano, je načeloval puntarjem iz Rakovca Tvoj oče, ki se je itak vedno pečal z vstajami proti Francozom. In ta njegova četa, oborožena z vilami in

sekirami, se je združila z uporniki kočevskega okraja in hotela tako z združeno močjo napasti naše vojaštvo in uradništvo v Novem mestu. In kmalu se je raznesel glas, da se bliža truma upornikov resnično v smeri proti mestu. Nato se je razdelilo vojaštvo na dva večja dela, ki sta imela prepoditi upornike nazaj. Meni pa je bilo naročeno, da grem s petintridesetimi možmi na stražo ob Krki, ker se je domnevalo, da se vsa truma gotovo ne premika skupaj. In resnično! Že v mraku drugega dne smo zapazili za holmom nekaj žar — uporniki so menda zažgali neko javno poslopje v Zadolu. Pripravili smo se za napad, ker smo vedeli, da nameravajo še isto noč vdreti v Novo mesto. Razpostavil sem vojake na obe strani okrajne ceste. Proti enajstim smo zapazili že v precejšnji bližini svit sekir in kos, — bila je mesečna noč in dobro se je videlo. Ko je upornikom nekaj mojih vojakov zastavilo pot, so pograbili po orožju, tudi dvoje pušk je počilo, a zadela ni nobena. Takrat sem dal povelje, naj se strelja in neusmiljeno so jih začele obdelavati svinčenke od obeh strani. Zapazil sem med množico Tvojega očeta s puško v roki in tisti hip mi je prišla misel, da bi zaklical vojakom: „Stoj!“ A bilo je prepozno, ker kmetje so se bili kakor blazni. Niso se udali, dasi jih je padlo že skoraj tretjino. In puške so pokale naprej, dokler se niso spustili kmetje v beg, pustivši za seboj skoraj polovico ranjenih in ubitih. Kdo je streljal na Tvojega očeta — nevem, jaz ne — Bog mi priča! Videl sem, kako mu je tekla kri iz desnih prsi in je buljil vame z divjimi očmi, govorečimi bogve kako prokletstvo. Le tisti hip mi je bilo žal, da sem si izbral vojaški poklic!

Odpusti, Angela, jaz nisem hotel tako! Spoštujem ga, ker je bil Tvoj oče; ako pa me sodiš drugače — bodi!

Sedaj sem prideljen ilirskemu polku tu v Trstu. Danes pa je prišlo povelje, da odkorakam z Napoleonom po nove lovorike v — daljno Rusijo.

Smatral sem za svojo dolžnost, da Ti napišem to pismo, predno odidem prvič na bojno polje. Da si tu ob meni, bi odhajal lažje, a tako — ko me morda sovražiš Ti, večno ljubljena, mi je težko . . . — Pa saj Ti ne znaš sovražiti, ne, ne! Ti carica divnih oči, — vem, vem — ljubiš me še, kakor nekaj.

Jutri odhajamo v daljnje, ruske stepe — ostani torej zdrava in srečna! Morda se ne vidiva nikdar več. A vedi, da sem tudi v smrti le

Tvoj

Jurij Štefanek.

Ko je prišla Angela to pismo, se je razjokala na glas . . .

Drugo je prišlo približno mesec pozneje iz Nemčije. Kratko je bilo, a polno ljubezni; Angela ga je čitala nešteto krat in žila v duhu vse tiste lepe nekdanje čase, ki se ne povrnejo morda nikoli več . . .

Tretjega ni bilo. Minevali so dnevi, minevali tedni in naposled je prišla tudi v dolensko vas Rakovec tista grozna vest iz snežne Rusije . . . Nikdo se je ni bolj razveselil, kakor Angelin oče, a kratko je bilo njegovo veselje, ker rana, ki jo je zadobil v boju s Francozi pri Novem mestu, je imela hude posledice: hiral je od dne do dne, in štirinajst dni nato, ko se je razširila žalostna novica o porazu Napoleonovem na ruskih, snežnih poljanah — je odšel tudi on — pod hladno rušo . . .

* * *

Leto pozneje je došel po kolovozni poti proti vasi Rakovec vegast koleselj z grbastim kočijažem in mladim, zagorelim gospodom. Slaba je bila pot in odskakovala so kolesa, da se je gugal na kozlu kočijaž naprej in nazaj in večkrat postrani poškilil na gospoda, ki je bil po njegovih mislih gotovo kak človek od gosposke, kakršnih je bilo dosti, odkar so odšli iz dežele Francozi po vseh cestah in potih. Ampak videti vseeno ni bilo, ker tisti gospodje so bili sitni, ta pa se je venomer nasmihal in gledal zelo zadovoljno okoli sebe . . .

Pred visoko, zidano hišo, bolj podobno grajščini in najbogatejšo v Rakovcu, pa je ukazal gospod obstati.

Hitro sta pritekli na prag dve ženski, mati menda in hči, in kar se je zgodilo takrat, tega grosupeljski kočijaž še ni videl, kar je vozil gospodo po dolenskih cestah. Starejša, že sivolasa, je sklenila roke kakor k molitvi od samega začudenja, mlajša pa, ki je bila zala kakor roža, je kriknila in se blede oprijela za zid.

Ampak dobro sta se morala poznati z mladim gospodom, ker hip nato se mu je vrgla na prsi in se izjokala kakor otrok.

In kmalu se je razneslo po vasi, da se je srečno vrnil tisti Štefankov študent, ki je študiral v mestu, bil pozneje pri francoskih vojaki, celo z Napoleonom na Ruskem in ki postane bojda, kakor vse kaže, ženin lepe, grajske Angele.

FRANJO NEUBAUER:

VSTANI, ILIRIJA!

1. „NAPOLEON REČE“. . . .

Čez dole, gore in vodé
ponosni orli k nam leté:

junakov zmagovit je roj,
vihra zastava treh jim boj.

Mogočni jih pošilja car,
Evrope silni gospodar.

Po boju nam oznanja mir; —
iz davnih vstaja tmin — Ilir!

Iz tmin zmagalec zove ga
na dan življenja novega.

V pozabnost jezik zakopan
sloví, glasi se spoštovan.

Korošec, Kranjec in Hrvat
roke podaja si kot brat.

Ni več gorá, ni več mejá
med brati enega srcá!

2. ČEZ STO LET.

Sto dolgih let je od takrát, —
od brata spet je ločen brat!
Kot v deblo klin med nas zabiti
sovražniki so siloviti.

Pozná le borbo in prepir,
pokoja ne pozna Ilir.
Kar sinov je rodila Slava,
borijo se za sveta prava.

Težko junaki se boré,
če ločene so njih vrsté!
Zastonj je boj in kri prelita
in up, da zmage dan se svita.

A združenih junaških trum
je silna moč, ognjen pogum,
in žal jim ni prelite srage,
če venec jih okíti — zmage!

3. VSTANI, ILIRIJA!

Vstani, Ilirija, divni moj san,
ljubljenka ti domišljije!
Ena nad nami nebesna je plan,
eden nad nami naj prapor se vije!

Vstani in bratsko nam združi zemljé
róke nam bratske zedini,
srca nam spôji, da vsa zagoré,
da se posvetijo vsa domovini!

V prostem ozračju mogočno se naj
krepke razširijo grudi!
Našo veljavo, Evropa, spoznaj,
srcu in duhu se našemu čudi!

Vstani, Ilirija, divni moj san,
ljubljenka ti domišljije!
V tebi zedinjen, slobóden, močan
narod ponosno naj krila razvije!

BOJ PRI NABORJETU.

NABORJET - PREDIL.

Tudi zgodovinski dogodki in značaji se ponavljajo, in Leonida je tekom časov umrl za svojo domovino že na raznih krajih ter pod različnimi imeni. Hrvatski junak grof Nikola Zrinjski je žrtvoval sebe in svoje fanatično hrabre tovariše prav tako, kakor se je žrtvoval Leonida s svojimi Špartanci. Zgodovina Švicarjev, Lahov, Francozov, Rusov in Nemcev pozna takisto svoje Leonide in Zrinjske, pozna pa jih tudi zgodovina bojev proti nevzdržnemu zmagovalcu Napoleonu. In čudno, zopet so bili Slovani, ki so reševali v prah in blato pogaženo avstrijsko čast! Ako je resnično, da je rekel Napoleon svojemu bratu besede: „Ker nisi videl pri Aspernu boriti se Avstrijcev, nisi videl ničesar!“ — potem morejo slovenski junaki to pohvalo nedosežnega vojskovodje z vso opravičenostjo kvitirati predvsem zase. Pri Aspernu je odločil zmago nad Napoleonom predvsem poljski polk pl. Zacha in veliko zaslugo za srečni izid bitke so si bili pridobili slovenski, češki in hrvatsko-srbski vojaki. In v vsej vojni z Napoleonom zabeležuje zgodovina le dva slučaja, ki sta bila zopet le tragična obnovitev sigetske oziroma termopilske tragedije: Naborjet in Predil.

Hrvatski in srbski graničarji so se tu žrtvovali za domovino in cesarja z dušo in telesom, z vsem svojim bitjem in žitjem do poslednjega diha in poslednje srage krvi.

Pri Naborjetu je bilo, kjer sta dve stotnji ogulinskih graničarjev — skupaj niti 300 mož — več dni zadrževali celo francosko armado v Kanalski dolini. V naglici so bili zgradili ondi po navodilih stotnika Hensela povsem priprosto dve kladari v višini 50—80 m nad dolino.

Na podstavku iz kamenja brez malte so postavili dvojnato steno iz lesenih hlodov, do dva metra narazen, a prostor med njima so izpolnili z zemljo.

Dné 12. maja so poslali Henselu iz Beljaka 10 topov in havbico; že naslednjega dne sta prikorakali dve stotnji ogulinskega graničarskega polka. Vojaki so bili še iz prejšnjih bojev silno utrjeni. Že drugega dne so se utrdbam približali prvi strelci francoske armade. Henselovi topovi so začeli grmeti, in Francozje so se morali umakniti v zavetje naborjetskih hiš. Proti večeru je prispel v Naborjet sam princ Evgen Beauharnais, vrhovni poveljnik francoske južne armade. Dné 15. maja zjutraj je poslal princ pred utrdbo parlamenterja zahtevati, naj se posadka uda. A Hensel mu je odgovoril: „Ukaz imam, da se branim, ne pa da se pogajam.“ Nato je napovedal Beauharnais napad. Široke vrste francoskih strelcev so se začele pomikati proti utrdbi; za njimi so se bližale močne rezerve. Na levi strani vasi so naskočili gorsko sleme posebno sestavljeni francoski oddelki, ki so jim „sapérji“ delali pot. En oddelek naj bi prišel našim z gore za ledja.

STOTNIKA HENSEL IN HERMANN, POVELJ-
NIKA HRVATSKO-SRBSKIH GRANIČARJEV.

Avstrijci so počakali, da se jim Francozi približajo, ter niso streljali. Nato pa so zagrmeli topovi in puške so začele prasketati: sto in sto Francozov je padlo. A Francozi niso odnehali. Poveljnik je dal znamenje za nov naskok. Zopet so se usipale karteče in krogle iz pušk niso zgrešile svojih ciljev. Ko se je dim razblinil, je ležal Francoz pri Francozu na tleh. Kar jih je ostalo, so se umaknili. Toda medtem je general Desaix prišel Avstrijcem za hrbet ter jih je odrezal od glavne armade. Princ Beauharnais je pozval topništvo na pomoč, preje pa je še poizkusil, da bi graničarje presenetil ponoči. Od vseh strani so se plazile sovražne čete navzgor, in graničarji bi bili v temni noči uničeni, da ni neki kanonir šel zažgat bližnjih kozolcev. Ogenj je razsvetlil obzorje, in graničarji so vedeli, kam streljati. Vsak strel je zadel, a padali so tudi naši.

Dné 16. je bil dan odmora. Le nekaj strellov so Avstrijci menjali z vojaki na gori za sabo. Zvečer pa so dobili Francozi željno pričakovane štiri topove in havbico. S tem je bila usoda utrdbe gotova. Dné 17. maja so se odločili Francozje za glavni naskok. Stotnik Hensel je sicer razpostavil svoje graničarje v dolgih vrstah, toda bile so že preredke, da bi se mogle ustavljati še nadalje francoski premoči, ki je začela iz vseh kotov vreti kvišku.

Že pred zoro so bili vsi naši junaki na svojih mestih. Stotnika Hensel in Kupka, na čelu ostalim častnikom, sta si poslednjič ogledala vse prekope in bodrila graničarje ter jih opominjala na svetost prisege. General Pacthold je bil med tem že prišel našim za hrbet. Na znamenje z gore se je pričel naskok. Francozi so padali kakor snopje. Toda okoli ene popoldne sta bili utrdbi od treh strani obkoljeni. Sovražniki so si zrl iz oči v oči. Tedaj se je posrečilo Francozom priti na pot, ki je vezala obe kladari. S tem je bila usoda naše posadke odločena. Granate so zažgale leseni stavbi. Z besedami: „Pogum, tovariši!“ se je zgrudil Hensel mrtev. Na naši strani je padlo 6 častnikov in 75 mož, ranjeni so bili 3 častniki in 120 mož, ujeti 3 častniki in 80 do onemoglosti utrujenih mož. Francozi pa so samo dne 17. maja izgubili baje do 1300 mož.

Princ Beauharnais je naše junake javno pohvalil ter ukazal, naj Francozi ž njimi postopajo kakor z nesrečnimi tovariši.

Podobno je bilo na Predilu. Ondotno kladaro je branil proti celi diviziji Serasovi stotnik Hermann z 220 možmi še potem, ko sta bili

BOJ PRI PREDILU.

utrdbi pri Naborjetu že razvalini in bi ga Francozi vsak hip lahko napadli iz ozadja. Štirikrat je Hermann odklonil poziv, naj se uda. Ko je začela kladara goreti, je ostal še gluha za take opomine. Z ostanki posadke se je vrgel dne 18. maja — kakor Nikola Zrinjski — na sovražnika ter se je zgrudil pod nešteti ranami. Njegove zveste sobojevnike je dohitela ista usoda. Od 220 mož je ostalo živih le osem, a vsi težko ranjeni.

Junaški boj malih hrvatsko-srbskih čet ob koroški meji je imel uspeh, da je bila francoska

armada štiri dni zadržana in so se glavne avstrijske čete lahko nemoteno umaknile proti Dunaju.

V spomin na junaštvo Henselovih in Hermannovih Hrvatov in Srbov sta dobili utrdbi pri Naborjetu in Predilu priimek: Fort Hensel in Fort Hermann. Cesar Ferdinand pa je dal na obeh s krvjo prepojenih bojišč zgraditi spomenika: ogromni trioglata plošči, pod njima umirajoča silna leva, ki jima tiči v prsih odlomljen meč. Prav isti lev pa leži na spomeniku v Aspernu.

VLADIMIR LEVSTIK:

IMPERATOR.

Čuj, imperator! Speli so ti slavo:
učeni plešci, v prošlost zaglobljeni,
strunarji, vdani vinu, solzam, ženi,
in sužnji — da si rešil očetnjava.

In včeraj, jutri, svoja glorijsa sam si,
nad tihim bronom, skalami Karare,
nad vriskom trum... Nesmrtni usurpator,

Mar, imperator, v srdcu dvigaš glavo
iz božjih sanj pod kupolo ob Seini?
Ne. Prah je — bil! Misel, žariš v areni
vseh dob nad zmagovalčevo zastavo.

bolj trd od bajonetov, večno tam si,
kjer ruši nova moč simbole stare, —
in v našem robstvu ni te, imperator!

GENERALISSIMUS NADVOJVODA KAREL PRED BITKO PRI ASPERNU.

MARŠAL MARMONT, VOJVODA
DUBROVNIŠKI, GENERALNI GUVERNER
ILIRSKIH PROVINC V LJUBLJANI.

FRAN GOVÉKAR:

STOLETNI SPOMINI.

RI. az strehe vihrajo črnožolte zastave, po ulicah koraka med veselimi koračnicami vojaška godba, pred njo in za njo pa stopa ponosnih korakov moštvo raznih ljubljanskih polkov ter nosi papirnate balončke z gorečimi svečicami. V Zvezdi se vrši slovesno cerkveno opravilo v prisotnosti zastopnikov vseh ljubljanskih gospok, najsijajnejše uniformovane generalitete ter par tisoč vojakov, ki streljajo v zrak; z Gradu pa grme gromki streli artilerijskih topov.

Očividno se praznuje za avstrijsko armado slovesen dan, a praznuje se brez sočustvovanja civilne publike. Zdi se, kakor da se to praznovanje ne dotika srca in duše naroda, ki se za vse to oficialno slavlje jedva zanima ter se v svojem vsakdanskem opravilu ne daje motiti. Slavlje je toli izključno vojaškega značaja, da so ostali uradi odprti in da niti šole niso prekinile pouka.

Kratka je doba sto let, a kakor deroča reka je izjedla iz duše slovenskega naroda že vse spomine na viharo leto 1809, ko so ječala tudi naša mesta, naši trgi in naše vasi pod krutim bičem vojne, ko je požirala slovenska zemlja dan na dan človeško kri, prelivano v neštivilnih bitkah in bojih in ko je obupavalo prebivalstvo zaradi velikanskih vojnih kontribucij. Vse spomine na one strašne čase pred sto leti je zarasla pozaba, in ako bi ne migljali po ulicah papirnati balončki in če bi ne grmeli z Gradu streli topov, šel bi mimo Slovencev tragični dan 22. majnika neopažen in brez spominov.

Pred sto leti pa je grmelo v zbegani Ljubljani francosko topničarstvo ter je obsipalo Grad in Golovec s smrtonosnimi krogli; pred sto leti je bil gospodar Ljubljane general Macdonald ter je sramotno kapitulirala pred Francozi ljubljanska sijajno preskrbljena trdnjava. Kapitulirala je vzlic ugovorom junaških braniteljev, ker so jo izdali

bojazljivi in podkupljeni poveljniki, ki so še istega dne sedeli pri banketu skupaj s francoskimi zmagovalci, medtem ko so morali značajni naši vojaki v ječo in menda — izimši 50 mož — tudi v sramotno smrt. Pred sto leti je bila Ljubljana brez pomoči in brez sveta avstrijske vlade, zakaj deželni guverner grof Brandis je bil z vsemi uradniki iz nje pobegnil ter je ostavil mesto svoji usodi. Pred sto leti je bil Ljubljani edina moralna opora, edini človek hladne misli in toplega srca hromi baron Žiga Zois, pokrovitelj in prijatelj Val, Vodnika in Antona Linharta, začetnikov umetnega slovenskega leposlovja.

Pred sto leti pa se je izvršila v okolici že 13. maja Francozom podanega se Dunaja — pri Aspernu in Esslingenu, dne 21. in 22. maja — strašna bitka med genialnim Napoleonom in nadarjenim nadvojvodo Karlom, bratom cesarja Franca I. Pred sto leti se je zgodilo dotlej neverjetno in nepričakovano dejstvo, da je avstrijska še slaboorganizovana in neizvežbana armada porazila z nešteti lovorji zmag ovenčano, neštetokrat preizkušeno in po vsem svetu slavno francosko armado; pred sto leti se je pri Aspernu in Esslingenu zgodilo prvič, da je bil petnajst let vedno in povsod zmagoviti, nikjer in od nikogar premagani Napoleon poražen ter da se je v preprostem čolnu preko Dunava bežeč le s težavo rešil na otok Lobava. Nadvojvoda Karel je bil 19.—23. aprila izgubil proti Napoleonu na Bavarskem kar zapored tri bitke, pri Abensbergu, Landshutu in zlasti pri Eggmühlu ter se je umaknil na Češko, odkoder je hitel k Dunaju. Napoleon pa je drl ob Dunavu s svojo zmagonosno armado naravnost na Dunaj, kjer je bil že 13. maja skoraj brez boja gospod. Toda nadvojvoda Karel in fml. Hiller sta Napoleonu naglo sledila, ga nepričakovano zgrabila za Dunavo ter po dvanajst dni bitki na binkoštnih praznikih premagala. Seveda je štela avstrijska armada okoli 96.400 mož, Napoleon pa je imel 21. maja le blizu 40.000 mož in šele 22. maja skupaj še vedno le 77.900 mož. Cesar Napoleon je izgubil v tej bitki okoli 20.000 mož, med njimi nad 1000 častnikov, med temi 17 generalov; Karel pa je utrpel okoli 23.000 mož, med njimi 836 častnikov, med temi 17 generalov. Tako so dosegli Avstrijci pri Aspernu in Esslingenu s taktičnega stališča le pasiven uspeh, zakaj svoje zmage niso izrabili. Vsled poraza pri Aspernu cesar Napoleon nikakor ni bil uničen, nego je že 5. in 6. julija istega leta pri Wagramu, nedaleč Asperna, Avstrijce premagal. Ta Napoleonova zmaga je prisilila Avstrijo, da je 14. oktobra 1809 sklenila schönbrunnski mir. S tem

mirom je izgubila Avstrija 225.000 km² zemlje in 8¹/₂ milijona prebivalcev. Cesar Franc I. pa je moral dati Napoleonu celo svojo hčer Marijo Lujizo za soprogo. Hrabrim Tirolcem zbegana dunajska vlada sploh ni naznanila, da je sklenjen mir; zato se je naivni Andrej Hofer boril dalje proti Francozom, dokler ni ostal osamljen. Januarja 1810 so Francozje obupanega Hoferja, ki se je bil skril v planšarsko kočo, ujeli ter ga dne 20. februarja 1810 — 14 dni pred poroko Napoleona in Marije Lujize! — v Mantovi ustrelili...

Pred sto leti! — Zato vihrajo danes raz strehe črnožolte zastave, zato svira po ulicah vojaška godba, zato stopajo ponosno naši vojaki s papirnatimi balončki ter grme na Gradu topovi. Danes pred 100 leti je banketiral general Macdonald v Ljubljani pri baronu Zoisu v družbi premaganega avstrijskega generala Moitella in danes pred sto leti je ostal generalissimus Karel — sicer niti ne za dva meseca — zmagovit nad Napoleonom. Pred sto leti je postal Napoleon zet cesarja Franca I. ter svak nadvojvode Karla in pred sto leti je izdihnil usodi nehvaležno prepuščen junaški Hofer pod francoskimi krogliami... Toda pred sto leti je pri Wagramu Napoleon premagal Karla, a baš to zmago je odločil za Francoze šele nedavni Zoisov gost — general Macdonald! Napoleon ga je takoj po bitki imenoval maršalom ter mu je dal naslov vojvoda Tarenta. Maršal pa je postal tega dne v priznanje izrednega junaštva in bistrumnosti tudi general Marmont, ki je bil kmalu nato imenovan generalnim guvernerjem Ilirskih provinc.

II.

22. oktobra 1809 so zagrmeli v Ljubljani vsi topovi na Gradu in zvonovi vseh cerkvâ so zapeli. Sklenjen je bil mir! Južna Koroška, Kranjska, Gorica in Gradiška, Trst in avstrijska Istria, Reka in okolica, civilna in vojaška Hrvatska do Save, benečanska Istria, Dalmacija in Dubrovnik so bile združene ter so dobile ime Ilirske province. Maršal Marmont, vojvoda dubrovniški, je bil imenovan njihovim generalnim guvernerjem in državni svetnik grof Dauchy njihovim generalnim intendantom. 3. novembra se je Dauchy nastanil v Ljubljani v škofijski palači, kjer je 1. 1797 meseca aprila bival tudi tedanji prvi francoski konzul general Napoleon Bonaparte; 5. novembra pa so dospele v Ljubljano prve Marmontove čete. Dne 12. novembra so izginili v Ljubljani vsi cesarski avstrijski orli in prapori ter so se izobesili francoski orli in francoski prapori. Tudi s pročelja magistrata se je moral umakniti

avstrijski dvoglavi orel, ki je visel ondi še iz dobe cesarja Karla VI., in izginil je tudi orlič s strelovoda na strešici magistratnega stolpiča. Maršal Marmont je imel polnomočje podkralja, ki mu je bil pridružen grof Dauchy, da je vodil vso upravo, izimši pravosodje. To je bilo podrejeno baronu Coffinhalu, ki je bil generalni justični komisar Ilirije ter je prebival v Ljubljani v stškem dvorcu. 17. novembra je došel Marmont v Ljubljano ter se je nastanil tudi v škofijski palači. Škof se je moral umakniti v seminar. Tako je bila Ljubljana glavno in stolno mesto vse Ilirije. Marmont je pustil uradništvu naslove in plače neizpremenjene, a 1. in 3. decembra je moralo slovesno priseči zvestobo novemu vladarju Napoleonu. Tistega dne je bila v Ljubljani slavnostna gledališka predstava, na strelišču se je vršil sijajen bal, priprosto občinstvo pa je imelo plesne veselice. Pri banketu se je napijalo novemu cesarju in novi cesarici. Veselice so trajale vso noč do 6. zjutraj, in radostno mesto je bilo razsvetljeno do jutra.

Maršal Marmont, visokoizobražen, ljubezniv, takten in vedno vesel mož, je že tega dne očaral Ljubljančane s svojo ljudomilostjo in dovtipnostjo. Med vsemi Napoleonovimi generali je poznal Jugoslovane in njih dežele najbolje, poznal je Ljubljano, Kranj, Gorenjsko in sploh Kranjsko iz opetovanih svojih posetov in maršev dodobra ter je bil kot večleten pravičen upravitelj Dalmacije — s sedežem v Dubrovniku — spoštovan med Hrvati in Srbi. Vendar je imel Marmont težko stališče; dežela je bila po vojni dobi izsešana in prebivalstvo tujcem, ki so zahtevali vedno večjih davkov in tlačanskih uslug, naravnost sovražno. Marmont pa je moral preživljati svojo vojsko in svoje uradnike, a troške je mogel pokrivati le z davki. Tolpe avstrijskih dezertorjev so kradle in ropale po deželi, tako da je bila varnost osebe in imetka zelo majhna. Marmont je moral torej najprej ustanoviti v deželi red in mir ter nato poiskati novih virov deželni dohodkom.

Pospeševal je razvoj trgovine in obrti ter je prvi izdal načelo: Svoji k svojim! Opetovano je naglašal, da so mu koristi Ilirskih provinc prve in najvažnejše ter da Ilirske province ne smejo trpeti zaradi Francije. Marmont se je naglo iznebil avstrijskega papirnatega denarja ter ga zamenjal s srebrom. Invalidnim avstrijskim častnikom in vdovam v bojih padlih častnikov je nakazal po avstrijskih zakonih pokojnine; vojakom, ki so dobili avstrijske rede za svojo pogumnost v bitkah, je preskrbel franc. rede častne legije: češ: „Junaštvo v izpolnjevanju dolžnosti se mora

odlikovati, če je bilo nam v korist ali ne.“ Ustanovil je vladni časopis „Télégraphe officiel des Provinces Illyriennes“, ki je izhajal vsak teden dvakrat in sicer obenem v štirih jezikih, namreč s francoskim, ilirskim, italijanskim in nemškim tekstom. Prva številka je izšla 3. oktobra 1810; od 1. januarja 1811 se je „Télégraph“ združil z listom „Laibacher Zeitung“ (brez ital. teksta). Za znižanje živilnih cen se je Marmont posebno zanimal ter je skrbel z največjo strogostjo, da mesarji in drugi obrtniki niso živil nepošteno dražili. Ljubljanske mesarje je kar naglo ukrotil ter jim določil natačen tarif cen. Proglasil je svobodo obrti, pospešil s tem konkurenčnost ter dosegel tako najnižje cene. Dognal je neoviran vvoz ogrske klavne živine in najlažji import žita, s čimer je draginjo onemogočil docela. Da ubije lahkorniselnost imovitejših slojev, je dal 1. 1810 zapreti vse igralne banke v Ljubljani, Gorici in na Reki, dopuščal pa še nadalje loterijo. 26. oktobra 1810 je izdal ukaz, da je cepljenje koz iz zdravstvenih ozirov vsakomur dolžnost. Za pogozdovanje, za varstvo lova in ribištva je nastavljal posebne urade z naslovom „Ohrambe vodâ in gozdov“. Odpravil je več samostanov in dal 14. junija 1810 med drugimi izprazniti tudi kapucinski samostan v Ljubljani, ki je stal na prostoru današnje „Zvezde“.

Za pospeševanje prometnih naprav je skrbel poseben „cestni in mostni kor“ najboljših inženjerjev. Da onemogoči zlorabo trgovine, je dopustil Marmont tudi naselitev tujih trgovcev, hoteč s tem pospešiti konkurenčnost na korist prebivalstva. Tako je mogel priti v Ljubljano takrat prvi židovski trgovec, Abraham Heimann, ki je odprl svojo manufakturno trgovino v Špitalski ul. št. 268 v veliko jezo ljubljanskih trgovcev. Vendar je tudi ta trdka deželi koristila, ker je razkrila v Kranju ponarejalca bankovcev. V pospeševanje kmetijstva je Marmont razdelil med kmete 200 konj. Največjo skrb pa je posvečal Marmont razvoju šolstva. Z razpisom z dne 4. julija 1810 je razdelil šole v centralke (Ecoles centrales), gimnazije in liceje. Vsaka občina naj bi imela deško ljudsko (primarno) šolo in v vsakem okr. glavnem kraju dekliško šolo. V Zadru in v Ljubljani naj bi se odprli šoli za umetnost in obrt. Gimnazij naj bi bilo 25 in sicer v Ljubljani, Kranju, Novem mestu, Postojni, Idriji, Beljaku, Gorici, Trstu in po hrvatskih mestih in trgih. Liceji naj bi bili v Ljubljani, Trstu, Gorici, Beljaku, na Reki, v Karlovcu, Zadru, Dubrovniku in v Kopru. Liceja v Ljubljani in Zadru sta bila organizovana kot centralni šoli s knjižnico, fizikalnim in ke-

mičnim kabinetom ter z botanskim vrtom. V vseh ljudskih šolah je morala biti učni jezik materinščina, na licejih pa francoščina in italijanščina. Vendar se je veronauk poučeval tudi na srednjih in višjih šolah v materinščini. Centralni šoli sta bili nekaki univerzi za filozofijo, jus, medicino in tehniko. Gojenci centralk so mogli namreč na poročilo generalnega nadzornika in z dovoljenjem generalnega guvernerja po absolviranju vseh predpisanih študij izvrševati medicino, kirurgijo, farmacijo, zemljemerstvo, inženerstvo, stavbarstvo in pravniške posle (*hommes de loi*). Vsak študent, ki je hotel uživati državno ustanovo, je moral znati francosko docela. V Ljubljani se je otvorila centralna šola 15. novembra 1810 ter je imela takoj mnogo poslušalcev. Učni predmetje so bili: filozofija, teologija, medicina, kirurgija, kemija, pravoslovje, arhitektura in zemljemerstvo. Kancelar te prve ljubljanske univerze je bil Matej Ravnkar, rodом iz Vač (1776, umrl je l. 1845 kot škof v Trstu). Na tej šoli je deloval tudi slavni botanik Franc Hladnik. Marmont je ustanovil l. 1810 tudi ljubljanski botanični vrt ob Karlovski cesti s tem, da je prof. Hladniku v znanstvene svrhe prepustil velik prostor. Ljubljanske gimnazije so imele po novem sistemu le troje razredov, v katerih so bili učni predmetje zgodovina, zemljepis, latinščina, francoščina, matematika in kot neobligaten predmet italijanščina. Gimnazijski ravnatelj je bil obenem nadzornik ljudskih šol.

Marmont je imenoval na to mesto profesorja Valentina Vodnika, ki je bil obenem ravnatelj šole za umetnost in obrt. Dne 12. novembra 1810 se je začel v gimnaziji pouk po novem sistemu. Vodnik sam je poučeval zgodovino in zemljepis. Spočetka so profesorji poučevali v slovenskem in nemškem jeziku ter šele polagoma v francoskem. Največjo izpremembo pa je izvršil Marmont z novo uredbo ljudskih šol. Najprej je vzel ljudsko šolo izpod vpliva in moči konsistorija ter je odpravil mesto kateheta. Marmont je bil mnenja, da cerkveni vpliv na šolo ni koristen in pa da se morejo otroci v ljudski šoli mali katekizem brez kateheta naučiti na pamet. Zato je dotedanjega kateheta, Andreja Brusa prestavil v sodelniško župnijo. Ljudska šola v Ljubljani je imela dva razreda, v katerih pa se je moralo poučevati vse predmete v slovenščini. V tretjem razredu so se dečki pripravljali za vstop na licej; tu se je poučevalo tudi v francoskem in nemškem jeziku. Vvedba slovenskega učnega jezika je toli ozlovoljila voditelja ljudske šole, nekega Johanna Eggenbergerja, da je v svojem nemškem fana-

tizmu in svoji starokopitni pedagoški kratkovidnosti ves ogorčen rajši resigniral na svoje mesto, kakor da bi se udal Marmontu ter poučeval slovensko mladino v slovenščini. Celo kranjski zgodovinar Avg. Dimitz piše v svoji zgodovini Kranjske (l. 1875!), da je imel Marmont z vvedbo slovenščine v ljudski šoli „namen nemščino iz ljudske šole pregnati ter s tem uničiti ‚deutsche Kultur und Sitte‘!! Kakor Eggenberger l. 1810 tudi Dimitz še l. 1875 ni mogel razumeti, da ljudska šola za slovenske otroke sploh ne more imeti namena, pospeševati ali uničevati ‚deutsche Kultur und Sitte‘, nego le dajati otrokom v najlažji obliki in čim hitreje najprvotnejše pojme iz najpriprostejših učnih predmetov. Valentin Vodnik je nato brezplačno prevzel ravnateljstvo ljudske šole ter je dobival le za ravnateljstvo šole za umetnost in obrt poleg svoje plače gimnazijskega ravnatelja in profesorja še posebno nagrado letnih 600 frankov.

Ljubljana, središče države, ki je segala od Lienza do Dubrovnika, se je s prihodom maršala Marmonta tudi v socialnem oziru dvignila na visoko stališče. Živahni in ljubeznivi Francozi so bili dobri družabniki, ki so cenili umetnost in zabavo. Na njihovo inicijativo se je ustanovilo kazinsko društvo dne 25. februarja 1810 ter je imelo člene vseh treh narodnosti. Svoje prostore je imela kazina v Galetovi hiši na Mestnem trgu št. 8. Svoje delovanje pa je moralo ustaviti nemško filharmonično društvo, ker je njegove prostore prevzelo francosko vojaštvo. Tudi nemško gledališče je moralo izginiti iz Ljubljane, ker Marmont je izprevidel, da se nemške predstave vzdržujejo tu le umetno in z očividnim agitačnim namenom. Namesto nemških igrokazov je vvedel Marmont v Ljubljansko gledališče italijansko opero. 1. maja 1810 je dal francoski vladni intendant italijanski operni družbi (opera buffa) dovoljenje, da sme prirediti desetero opernih predstav. Ta dogodek je bil za Ljubljano umetniški praznik, ki pač ni ostal brez vpliva na bodoči razvoj gledališke umetnosti v Ljubljani. Poleg veselice na starem strelišču, kjer je na dan Napoleonove slavnosti (15. avgusta) streljal tudi Marmont, je prirejala francoska vlada Ljubljančanom vsako leto velike oficijalne veselice patriotskega značaja; tu so se vršile javne igre, plesi, banketi, razsvetljave, zabave na Ljubljanici ter slovesne molitve v stolnici za cesarja in cesarico. L. 1811 je poslal Marmont velikansko deputacijo najodličnejših mož iz vseh Ilirskih provinc v Pariz k cesarju in v tej deputaciji sta zastopala Ljubljano škof Ricci in župan (*maire*) baron Lichtenberg. Oba sta pre-

jela red častne legije, župan pa poleg reda še naslov cesarski baron (Baron de l'Empire). Dne 1. januarja 1811 je Marmont v spomin najveselejšega dogodka na pariškem dvoru obdaril ubožne rodbine vseh ilirskih dežel z denarjem in z živili; 26. januarja je bil v Trstu na karnevalu, že mesec nato pa je odpotoval na dopust v Pariz, odkoder se, žal, ni vrnil več. Cesar Napoleon ga je poslal namreč v Španijo, kjer je postal višji poveljnik z močjo podkralja.

Marmont je ostavil med Slovenci najlepši spomin. Celo Dimitz, ki Marmontu ne more odpustiti, da je dal slovenščini večje pravice in svobode, kakor jih je uživala dotlej, ker je izdatno omejil moč nemštva v Ljubljani, piše v svoji zgodovini o Marmontu: „Der Marschall zeigte sich als administratives Talent, als ehrenhafter, ritterlicher und loyaler Charakter, als ein Mann, dem es nicht genügte, durch die Gewalt der Bajonette zu herrschen, sondern der auch bestrebt war, die neuen Unterthanen durch seine persönliche Liebenswürdigkeit, durch Festigkeit und Gerechtigkeit zu gewinnen“. Marmont se je pošteno trudil, da z dobroto pridobi srca prebivalstva ter da spozna dodobra njegove želje in potrebe. Posetil je rudokope v Idriji in Postojnsko jamo ter Cerkniško jezero ter je povsod pridobil ljudi s svojo ljubeznivostjo. Ljubljana je torej resnično obžalovala odhod plemenitega maršala, a k njeni sreči mu je bil imenovan naslednikom general grof Bertrand, čegar značaj je bil podoben Marmontovemu. Tudi grof Bertrand je bil plemenit in dobrosrčen mož, zmeren v svojih zahtevah ter pravičen vsem narodom Ilirije. Grof Bertrand je došel v Ljubljano dne 29. junija ter je prvi mesec porabil v to svrho, da je prepotoval vse ilirske province. 13. oktobra pa je temeljem — že 15. aprila v Tuilerijah izdane — nove organizacije ilirskih provinc razdelil Kranjsko v tri okrožja: ljubljansko, novomeško in postojnsko. Potem je popolnil oziroma reformiral notranjo upravo in urade, davčno poslovanje, policijo, javno zdravstvo, pošto, občinske uprave, sodišča, šole i. dr. Zanimivo je, da se strašni morilni stroj francoske revolucije, žiljotina, v Ljubljani nikdar ni uporabila, dasi je stala že blizu strelišča pripravljena za neki nezgiben slučaj.

Spočetka šolskega leta 1811/12 se je izpremenila centralna šola v akademijo s filozofskim, medicinskim, juridičnim in teološkim oddelkom. Tako je bila akademija v Ljubljani nekaka univerza vseh štirih fakultet. Iz gimnazije je postal licej z dvema gramatikalnima in dvema humanitetnima razredoma. Vodnik ni bil več toli z delom pre-

obložen ter je podučeval le na liceju v drugem razredu, bržčas zaradi tega, da je imel časa, spisovati za ljudske in srednje šole potrebne učne knjige: „Pismenost ali gramatika za prve šole“, „Početek gramatike, t. j. pismenosti francoske“ (prevod po Lhomondovi knjigi) in „Keršanski nauk za ilirske dežele“ (prevod). Francoska učna uprava zdaj niti za srednje šole ni predpisovala učnega jezika, nego je to prepuščala učiteljstvu. Tako se je moglo podučevati tudi na gimnazijah v slovenščini; Dimitz trdi, da se je predavalo slovensko le gramatiko in zgodbe sv. pisma, a verjetno je pač, da je Vodnik učil svoja predmeta — zgodovino in zemljepis — vsaj deloma tudi slovensko. Vodstvo primarnih šol in obrtne šole je Vodnik poleg profesure obdržal še nadalje ter je l. 1812 spisal še „Abecedo ali Azbuko“ za primarke.

L. 1813 je bil tudi grof Bertrand odpoklican in na njegovo mesto je stopil dne 23. marca maršal Junot, vojvoda abrantski. A nove priprave za vojno so storile konec vsem nadaljnjim kulturnim in socijalnim namenom francoske vlade v ilirskih provincah. Dne 12. avgusta je namreč Avstrija napovedala Napoleonu vojno, in 15. avgusta 1813 se je vršilo v Ljubljani poslednjič praznovanje Napoleonovega dne. Dnevi Ilirije so bili šteti. Maršal Junot je zblaznel ter ga je nadomestil že 29. julija sloviti francoski policijst Fouché, vojvoda otrantski, ki je bival v Zoisovi hiši.

Že meseca avgusta pa so se začeli boji med Francozi in Avstrijci na Koroškem in Gorenjskem ter kmalu tudi na Dolenjskem. Ljubljana je bila zopet polna vojaštva; prestrašena, izmозgavana in plenjena, je živela iznova najneprijetnejše tedne. Okoli in okoli nje so grmeli topovi in so praske-tale puške, a z dežele so prihajale vsak dan groznejše vesti o bojih med kmeti in Francozi ter o nameravanem naskoku avstrijske armade. Generalni guverner Fouché je ostavil Ljubljano že 25. avgusta ter se umaknil v Trst; tistega dne pa je stal francoski general Pino s 15.000 možmi tudi že tik mesta in v okolici pripravljen na boj proti bližajočim se četam avstrijskih generalov Hillerja, Rebrovića, Milutinovića, Radivojevića, Čirića in Starhenberga. Avstrijska starokopitna vojna uprava se je bila v dobi štiriletnega miru modernizirala in avstrijska vojna taktika se je iz raznih porazov končno naučila vsaj toliko, da je Napoleona posnemala. Gotovo je, da so imeli avstrijski generali v Napoleonu najboljšega učitelja. V tej dobi pa je moral Napoleon uporabljati svoje najboljše vojskovodje na drugih tori-

ščih, zato so bili v Ilirskih provincah le slabši francoski generali, ki pa so dali Avstrijcem vendarle še mnogo trdega dela vzlic temu, da so imeli Avstrijci ogromno premoč. Šele 28. septembra se je francoska armada umaknila iz Ljubljane ter je pustila na Gradu le majhno posadko. Dne 30. septembra ter 1.—5. oktobra 1813 so Avstrijci bombardirali Grad z Golovca in z drugih stališč, a tudi Francozi so streljali s topovi ter napravili celo v mestu dokaj škode. Dne 3. oktobra pop. ob 5. je že svirala avstrijska vojaška godba pred magistratom in dne 4. oktobra se je praznoval god cesarja Franca z vso slovesnostjo tudi v Ljubljani. Istega dne popoldne od 2.—8. zvečer so frčale krogle iz avstrijskih topov brez prestanka na Grad, a tudi Francozje — jedva 250 mož! — so odgovarjali krepko s svojimi havbicami. V mestu samem je padlo 15 topovskih krogel, a požara ni bilo. Šele 5. oktobra popoldne ob 1. je posadka na Gradu kapitulirala, ko je imela le še 15 zdravih topničarjev in jedva 150 zdravih pešcev. Posadka je bila povsem izstradana, vojaki večinoma bolni ali ranjeni, vsi pa utrujeni do skrajnosti (Kako drugače je bilo 22. in 23. maja 1809!) Ujete Francoze so odvedli v Karlovec, Ljubljančanje pa so priredili sijajno razsvetljavo . . .

Ljubljana je bila zopet avstrijska, — francoske Ilirije je bilo konec. Dne 13. oktobra je dospel v Ljubljano fcm. baron Lattermann, novi civil. in vojaš. guverner ilirski — in začela se je najnovejša doba naše domovine.

III.

Stoletni spomini! — V Ljubljani nam jih vzbujajo le raz strehe viseče črnožolte zastave in papirnate balončke noseči vojaki pešpolka št. 27.

A pred sto leti! Nadvojvoda Karel je pozivljaj l. 1809 avstrijske narode na boj proti Napoleonu ter jih nazivljaj le „Völker Deutschlands,“ — in iz Celovca je poslal l. 1797 Napoleon na Kranjskem proklamacijo, ki takisto govori o „Völker Deutschlands“. Naroda Slovencev ni torej poznal takrat niti Karel niti Napoleon. A vendar govori Napoleon tudi o narodnostih ter obeta Slovincem, da hoče ščititi njih vero, njih običaje in imetje, češ: francoska republika je prijateljica vseh narodnosti. Dne 29. aprila 1797 pa so bili Napoleon, generali Massena, Murat in Bernardotte osebno v Ljubljani in Napoleon je iz škofijske palače dolgo časa poslušal in opazoval Slovence, ki so mu pod oknom prirejali ovacije. In takrat je pač Napoleonu takoj spoznal, da Slovence ni prište-

vati med „nemške narode“ ter je poslej svoje ravnanje po tem spoznanju uravnal. Le od 8. zjutraj do 2. pop. je bil Napoleon v Ljubljani, a je spoznal — resnico. Pred sto leti! — 1. julija 1808 pa je bil v Ljubljani več dni tudi nadvojvoda Ivan, ki je prišel nabirat prostovoljce za brambovske polke. In takrat so se delile med Slovence „Pesmi za brambovce“, ki poje v njih pater meščanskih grenadirjev, Balant Vodnik — hoté ali nehoté — jasno za avstrij. vlado:

„Ako le hče,
je bil Estrajh in bo za vse . . .“

Da, „ako le hoče!“ To je vedel Vodnik že pred sto leti . . .

Dne 9. aprila 1809 pa je izdal nadvojvoda Karel z Dunaja svoj „Aufruf an die deutsche Nation“ ter ga je poslal tudi — Slovincem. In v tem pozivu je pisal Karel: „Unsere Sache ist die Sache Deutschlands!“

Že novembra meseca istega leta je bil v Ljubljani maršal Marmont guverner Ilirskih provinc ter je tu ostal do februarja 1811. In Marmont je spoznal Slovence, njih sposobnosti in želje ter jih je uvaževal. Spoznal pa je tudi, kaj je v Slovencih vsiljenega in le umetno vzdrževanega ter je uvaževal tudi to. Ni pa uporabljal sile, krivice, saj je bil — kakor poroča — Nemec Dimitz, „ehrenfester, ritterlicher, loyaler Charakter“. Bil je pravičen slovenskemu jeziku in storil je vse za kulturo našega naroda. Dal nam je slovenske ljudske šole, slovenske učitelje, slovenske uradnike, dal nam je slovenskih šolskih knjig, otvoril je celo vrsto srednjih šol, v katerih je imela slovenščina častno mesto in podaril nam je celo visoko šolo, ki se je s preustrojem v akademijo dvignila do stopnje vseučilišča. Pred sto leti! —

L. 1869 se je vršil na Vižmarjih slovenski tabor. Letos obhajamo torej štiridesetletnico po tem pomembnem dogodku. In na tem taboru so Slovenci zahtevali a) zjedinenje vseh Slovencev v eno kronovino z deželnim zborom v Ljubljani, b) uvedenje slovenskega jezika v šolah za Slovence, c) slovensko vseučilišče v Ljubljani in č) slovensko uradovanje.

Pred 40 leti so stavili Slovenci te zahteve.

A kaj vse so že imeli pred 100 leti za dobe Marmonta in Napoleona! —

Tako pa se je moralo zgoditi, da je Valentin Vodnik zapel svojo veličastno himno „Ilirija oživiljena“. Poslušajte jo še dandanes v akordih A. Foersterja in zadrhti Vam duša v telesu!

Napoleon reče:
„Ilirija, vstan'!“
Vstaja, vzdihaj:
„Kdo kliče na dan'?"
O vitez dobrotni,
kaj ti me budiš?
Daš roko mogočno,
me gori držiš? . . .
Zdaj Branci in Gotje
in Nemci slově,
Ilir pa v temnicě
pozabljene gre.
Dva sedemsto solncev
zarašča ga mah,

Napoleon trebit'
ukaže mu prah.
Ilirsko me kliče
Latinec in Grek,
Slovensko mi prav'jo
domači vsi vprek.
Dubrovčan, Korótan,
Primorec, Gorenjc
Pokopjan po starem
se zove Sloven'c.
Od prvega tukaj
stanuje moj rod,
če vé kdo za druž'ga,
naj reče, odkod!“ . . .

Vodnik je torej pogumno naglašal tudi napram Francozom slovenstvo svojega naroda ter je Marmontu najjasneje povedal, da hočejo Slovenci tudi vbodoče ostati Slovenci. To svojo himno je postavil na čelo svoje „Pismenosti“ (gramatike) za primerne šole in francoska cenzura je Vodnikovo knjigo — aprobirala.

Pred sto leti! Dandanes pa mečejo iz učnih knjig celó slovenske narodne pesmi in poezije A. M. Slomškega, V. Vodnika („Na moje rojake“) i. dr.!

In vendar je V. Vodnik že l. 1813 izgubil vsa svoja častna mesta in že 18. marca 1814 je moral v pokoj s pokojnino letnih 400 K. Pozabljene so bile njegove „Brambovske pesmi“ v proslavo Franca I., Karla in Ivana! Zaman je bil na-

GENERALISSIMUS NADVOJVODA KAREL.

pisal celó „Ilirijo zveličano“! Zakaj je bil Ilir! Zakaj je bil Slovan! Zakaj je nazval Napoleona „dobrotni vitez“! Umreti je moral — kakor poroča celó Dimitz — „in Zurücksetzung und Noth“, kot žrtva „des Servilismus und der Demagogen-riecherei“ (IV. str. 254) . . .

Umrli je torej Vodnik v bedi in žalosti in Ilirije je bilo konec. Toda ideja svobode, enakosti in bratstva ni hotela umreti, ideja narodnosti, plemenske individualnosti se ni dala zatreti več. Ideja narodnosti in narodnega edinstva je prišla na mesto ideje državne in verske. Z Dunaja so se širile narodne patriotske misli Nemcev, ki so začeli v romantični struji proučevati svojo narodno osobitost in starino, in te misli so prišle tudi med Slovence. Že l. 1810 se je osnovala v Gradcu „Societas slovenica“ za proučevanje narodnega jezika in zbiranje narodnih pesmi. Slovenci so se zavedli pravic svojega jezika v šolah in uradih ter jih niso prestali poslej zahtevati in braniti nikoli več. Slovenci so spoznali važnost edinstva vseh slovenskih dežel in koristnost sloge z brati na slovenskem jugu, zato jim je „Ilirija“ Napoleonova končni politični ideal. Slovenci so imeli v Ljubljani vsaj nekaj let svojo Akademijo in po nje izgubi ne prestanemo zaljevati, da se nam jo vrne v obliki modernega vseučilišča. Tako se je rodila tudi Slovincem za dobe Napoleona ideja napredkaljuba in svobodomiselnosti, sovražnici konservativnosti v politiki in kulturi. In če bi ne ostalo po sto letih nič več, hvaležni moramo biti Francozom, da so nam donesli vsaj ljubezen do svobode in napredka ter da so nam pokazali sredstva, ki nas dovedejo k cilju. . . .

Zato pa le grmite topovi, le zvonite zvonovi in sviraj godba veselo po ljubljanskih ulicah! Le migljajte tisočere lučice in vihrajte zastave, — sto let narodnega trpljenja, žaljenja in poniževanja je minilo, a Slovenci živimo še vedno, da, kulturno in politično ker narodnogospodarsko vedno čileje, vedno svobodneje — vzlic vsemu in proti vsemu!

* * *

Viri:

Avg. Dimitz: Geschichte Krain, IV.
Ivan Vrhovec: Iz domače zgodovine. Lj. Zv. 1894.
Dr. Šurmin: Povjest književnosti.
K. Glaser: Zgodovina sloven. slovstva.
Otto Spamer: Weltgeschichte.

NAPOLEON BEŽI PO BITKI PRI ASPERNU PREKO DUNAVA NA OTOK LOBAVA.

A. AŠKERC:

VIDNI SLEDOVI FRANCOSKE VLADE V LJUBLJANI.

Dne 21. maja tekočega leta je minulo sto let, odkar so bili Francozi osvojili Ljubljano,^{*)} katero je Napoleon povišal 1. 1809. dne 14. oktobra v svoji začasni rezidenci v dunajskem Schönbrunnu za glavno mesto (la capitale) svoje „Ilirije“ („Provinces Illyriennes“).

Štiri leta je bila Ljubljana pod francoskim orlom. M. oktobra 1813. se je morala udati ljubljanka francoska trdnjava — in kmalu nato so ostavili Francozi svojo „Ilirijo“ za zmerom. Razume se samo ob sebi, da so francoski osvojevatelji nalagali Ilircem in Ljubljani občutnih kon-

^{*)} Okupacij iz let 1797. in 1805. ne omenjam, ker ta trajali samo po par tednov, oziroma par mesecev ter sta bili za politični in kulturni razvoj v naših deželah brez vsakega pomena.

tribucij. Brez takih davkov se ni izvršila še nobena okupacija z mečem in topovi.

Pa Francozi niso smatrali Ilirije samo za molzno kravo, ampak so ji tudi mnogo dajali. Prinesli so bili s seboj kulturo in prav resno so nameravali novo provincijo vladati po francoskem vzorcu. Skrbeli so za točno in preprosto administracijo brez nepotrebnih birokratičnih komedij. Uredili so justico po svojih naprednih zakonih. „Code Napoleon“ je čuval Ilirce krivic in jim urejal pravne razmere, privatne in javne. Francozi so reformirali šolstvo na naravnejši podlagi in dovolili tudi slovenskemu jeziku pristop v ljudske in deloma celo v srednje šole. V Ljubljani so ustanovili vseučilišče („ecole centrale“), da bi se bili mogli Slovenci izobraže-

vati doma in da bi jim ne bilo treba hoditi v daljna tuja mesta.

Maršal Marmont ni bil samo izvrsten vojskovodja, ki ga je genialni Napoleon visoko čislal, nego tudi skozinskoz izobražen človek, ki je izdelal šolsko reformo za „Ilirijo“.

Francoski jezik je zasedel seveda povsod prvo mesto, pa to ni bila nikakšna škoda za Ilirce, saj je bila francoščina vendar jezik prvega naroda v Evropi; saj je bil to jezik z bogato literaturo, proti kateri je bila nemška književnost še zelo uboga, če izvezamo pesnika Göttheja in Schillerja. Francoščina je bila že takrat svetovni jezik, dočim je bila nemščina omejena na zelo skromen teritorij. Saj si še dandanes takoj na suhem, če prideš v orient, pa ne znaš drugega jezika ko nemški...

S francosko administracijo in francoskim jezikom je bil prišel v naše kraje elastični francoski duh, ki je bil za par let potisnil v kot nemško birokratsko okornost. Tudi je zavladovala sploh svobodomiselnija struja. Uvedel se je bil civilni zakon i. t. d.

Da so imeli Francozi resen namen v Iliriji razširjati prosveto in te dežele povzdigniti na višji kulturni nivo, o tem priča nepristranska zgodovina; o tem pričajo arhivski akti. Saj so nekaj svojih kulturnih načrtov izvedli, kakor sem omenil.

Pa štiriletna doba je prekratka, da bi bili mogli izvesti vse, kar so nameravali. Marsikaj je po odhodu Francozov razpadlo, ker avstrijskim centralističnim birokratom ni bilo ljubo, da bi se bilo razvilo tudi na jugu monarhije kako kulturno središče...

Slovenska zgodovina ne sme nikoli pozabiti, kaj je Napoleonova vlada v Iliriji, ali posebej v Ljubljani izvedla koristnega za pospeševanje napredka in tudi tega ne sme pozabiti, kar je hotela izvesti. Faktum je, da so Francozi uvaževali naš materni jezik bolj nego se je uvaževal pred njimi. Vodnik je čutil, da nam je Napoleon naklonjen in zato razumemo njegovo navdušeno odo: „Ilirija, vstan'!“

In magnis et voluisse sat est — je pač nekoliko upravičen izrek. Vsa ta duševna dela francoske vlade so danes samo zgodovinski spomini. Nisem nameraval o njih pisati širše. To bodo storili drugi.

Marsikdo pa se utegne vprašati, ali ni ostalo izza tiste štiriletna francoske dobe v Ljubljani nič vidnih sledov: javnih zgradb, spomenikov... sploh materialnih ostankov iz tiste „ilirske“ dobe?

Omejujem se samo na Ljubljano, zato ne govorim o krasnih cestah po Dalmaciji, ki so jih bili zgradili francoski inženirji...

Nekaj je še takih vidnih sledov francoske vlade v Ljubljani, in ti so:

1. Arhivski akti v ljubljanskem mestnem arhivu, ki štejejo 28 fascikeljnov. Gotovo imata tudi deželni muzej in vladni arhiv kaj listin iz francoske dobe; omejujem se pa na to, kar poznam sam iz svoje izkušnje. V teh osemindvajsetih fascikeljnih so par excellence francoski sledovi posebno v francoskem jeziku spisani akti, ki jih je precejšno število. Gotovo pa so bili Francozi najvažnejše državne akte in listine odnesli s seboj v Pariz. Zato je dobro, da jih zdaj po tamošnjih arhivih študira prvokrat naš rojak, dr. Bogumil Vošnjak, ki namerava na podlagi zgodovinskih virov spisati monografijo Napoleonove „Ilirije“.

2. Zbornik francoskih zakonov, obsegajoč 42 knjig pod naslovom: *Recueil des lois, décrets et avis du conseil d'état, publié dans les départements des Bouches de l'Elbe, des Bouches du Weser et de l'Ems supérieur. Par les soins de la Commission de gouvernement établie à Hambourg en vertu du 18. decembre 1810. A Paris de l'imprimerie impériale. 1811.* (Francosko - nemški tekst. Vsaka knjiga po 371 str. in več). [Mestni arhiv].

4. *Code Napoléon. Nouvelle édition conforme à l'édition originale de l'imprimerie impériale. Avec un répertoire alphabétique et raisonne de matière. Strassbourg. Chez F. G. Leurault, rue des Juifs, n° 33. — 1808.* (Francosko-nemški tekst. Strani 1018.) [Mestni arhiv].

4. Pečatnik ljubljanskega županstva iz francoske dobe. Ta pečatnik ima običajno obliko, je velik kakor goldinar, ovalen in je iz medi z lesenim držajem. Vrezani napis: „*Provinces Illyriennes. Mairie de Laybach*“ [Mestni arhiv].

5. Par lesoreznih slik na magistratu. Jedna predstavlja tri francoske grenadirje in druga trg pred rotovžem z napisom: „*Place de l'hôtel de la ville. Laybach*“. In pa slika veselice vsled sklenjenega miru po odhodu Francozov.

6. Francoski okopi. Če kreneš nad Švicarijo od „razgleda“ po markirani poti na sever proti Drenikovemu vrhu, prideš za Šišenskim vrhom mimo francoskih okopov. Še dandanes zapazi tudi površno oko onod kakih deset v hribovo pobočje izkopanih, grobovom podobnih jam, v

katerih so bili postavljeni francoski topovi l. 1809. Morebiti bi vojaško izvežbano oko razločilo še kaj drugega, kar spominja na nekdanje vojne operacije v tem kraju. In če bi se začelo kopati, kdove, če se ne bi našli še kaki drugi sledovi (krogle i. dr.)?

7. Lattermannov drevored — kdo ga ne pozna? Ljubljana je lahko ponosna nanj. Milijoni so se že sprehajali tod, milijonom in milijonom so že dajali košati kostanji prijetno senco. Ta drevored bo kmalu štel sto let, odkar je bil zasajen. Baron Lattermann je bil po odhodu Francozov l. 1813. prvi avstrijski gouverneur v Iliriji. Rezidirал je seveda v Ljubljani. Ko so njegovi uradniki brskali po ostalih aktih pregnane francoske vlade, našli so med drugimi tudi načrt za veliko šetališče na opustošenem, mestoma s travo in dračjem, mestoma z gramozovimi jamami in drugod z lužami pokritem svetu na severni strani Ljubljane, ki je segala takrat komaj do sedanjega „vojaškega oskrbovališča“ ob Dunajski cesti. Ta načrt za veliko moderno šetališče leži v mestnem arhivu (fasc. 9., akt 2.) ter je narisán z barvami na trdnem papirju. Načrt ima napis: „Projet de promenade aux abords de la ville de Laybach. Le 12. febr. 1813.“ Blanchard, l'ingenieur en chef“ ... Ta francoski vrhovni inženir je bil nameščen pri ljubljanski francoski vladi v tehniškem oddelku, ki je skrbel posebno za mostove in ceste; zato je bil Blanchard tudi „directeur du departement des ponts et chaussées“. V svojem dopisu na intendanta (Wengaleina) razlaga Blanchard svoj projekt za šetališče (promenade) zelo obširno in ga priporoča, da bi se izvedel. In res je bil intendant „a tergo“ zapisal, da se strinja s projektom in da naj se vsota 6592 frankov in 85 centimov, ki jo je Blanchard preračunal za projektirano promenado, postavi v proračun. Česar niso utegnili izvesti Francozi, ker so se morali prej umakniti iz Ljubljane, to so izvedli pozneje Av-

strijci. Idejo in inicijativo za šetališče pa so bili dali Francozi, in zato bi se moralo imenovati pravzaprav „francosko ali Blanchardovo šetališče!“ Vsakomur svoje!

8. Botanični vrt. Med Dolenjsko in Ižansko cesto ob Gruberjevem kanalu leži ta vrt, skoro pozabljen. Veliko je Ljubljančanov, ki bržčas niti ne vedo zanj, še več jih je, ki ne vedo, kakšen pomen ima ta vrt za preteklost ljubljanskega mesta. Nobeden drug vidni sled in ostanek iz francoske dobe ne govori tako naglas o velikih načrtih francoske vlade kakor botanični vrt! Zakaj? Prvi botanični vrtovi so se začeli ustanavljati v 14. stoletju v Italiji, pozneje je prišla na vrsto Francija, potem Anglija in Nemčija. Taki vrtovi naj bi obsegali kolikor mogoče več vrst rastlinstva iz vseh delov sveta. Botaniki naj bi imeli priliko študirati na takih vrtovih. Zato so se ustanavljali botanični vrtovi samo po večjih, odličnejših, največkrat po vseučiliških mestih. Razume se samoposebi, da so bili in da so taki vrtovi sila dragi. In če so Francozi sklenili zasadiť tudi v Ljubljani botanični vrt, so morali imeti za to tehtne razloge. Saj je bila Ljubljana glavno mesto Ilirije — la capitale des Provinces Illyriennes — in pa sedež vseučilišča! Ljubljana je spadala torej med odlična mesta razširjene Francije in zato je ustanovil dalekovidni gouverneur, maršal Marmont, „vojvoda Dubrovniški“, tudi tukaj l. 1810. botanični vrt, ki je meril izpočetka 900 štirjaških sežnjev. Za prvega ravnatelja mu je Marmont imenoval slovečega profesorja botanike, Slovenca Franca Hladnika. Dandanes skoro čisto pozabljeni, dasi povečani botanični vrt je torej res živa priča, da je bila Ljubljana svoje dni glavno mesto velikega ilirskega kraljestva in da se je ponašala s svojo univerzo! Botanični vrt priča, da so Francozi imeli resno voljo, slovenski narod povzdigniti brez Nemcev na najvišjo stopinjo človeške kulture.

IZ DNEVNIKA LJUBLJANSKEGA MEŠČANA 1809.

Najzanesljivejše poročilo o vojnih dogodkih l. 1809 v Ljubljani je dnevnik, ki si ga je pisal sproti, često od ure do ure, naš slavni rojak baron Žiga Zois. Ta Zoisov dnevnik pričanja z 20. dnem majnika, od binkošne sobote, ter sega do zadnjih dni septembra 1808. Zanimiv pa je takisto dnevnik, ki ga je pisal ljubljanski meščan, neki Seyfried. V tem dnevniku se zrcalijo vsi najvažnejši dogodki v Ljubljani za dobe tretjega bivanja francoske vojske v našem mestu ter slika v lapidarnih potezah viharne, strahu in tudi poguma polne dneve onega leta, ki je doneslo naši državi največjega ponižanja, a tudi najslavnejšo zmago nad dotlej nezmagljivim in nepremaganim Napoleonom Velikim. Iz tega dnevnika, ki obsega daljšo dobo kakor Zoisov dnevnik, podajem seveda le odlomke.

Še 1. januarja 1808 je deželni guverner, baron Rosetti zbral v svojem salonu vse častnike deželne brambe ter poveljnike ljubljanske meščanske garde in 2. januarja se je vršila na meščanskem strelišču veselica, ki so se je udeležili guverner Rosetti, general pl. Kleinmayr, polkovnik Paterini ter mnogo štabnih in višjih častnikov; še dne 12. februarja se je praznoval v Ljubljani god vladarja, cesarja Franca I. z vso svečanostjo. vsi kori meščanstva so paradirali ter je tudi nova deželna bramba streljala prav posebno izvrstno, a že nekaj dni nato so se začeli Ljubljančanje pripravljati na odpor proti zmagovitim Francozom.

Seyfried piše: Dne 21. februarja so zgradili za vojašnico (Sv. Petra) desetero peči, kjer bodo pekli noč in dan. Dne 28. je dospela od vseh strani rezerva. 1. marca so začeli peči kruh že v štirih pečeh ter so morale ženske gnesti testo. Tega dne je dospel fml. Gyulay (hrvatski ban) ter mu je delalo pol kompanije grenadirjev z zastavo častno stražo. Dva dni nato sta odkorakala dva bataljona kranjskodeželnega polka Simbschen, ko ju je Gyulay prej inspiciral; 6. marca je odšel za njima ves štab polka Simbschen. Istega dne je odpoklicala stafeta nadvojvode Ivana fml. Gyulaya v Gradec. Dne 13. marca je začela črevljarska komisija delati za deželno brambo. Dne 4. aprila ob 5. zvečer so morali meščanje zasesti vsa stražišča v mestu; na stražah je stalo 50 grenadirjev in 50 lovcev. Dan nato so odmaširali vsi

cesarski grenadirji iz Ljubljane v Pontebo in na Tirolsko. Vreme je bilo zelo slabo in velik sneg. Dne 5. aprila ob 1/46. zvečer je prišel v Ljubljano nadvojvoda Ivan ter je stanoval pri škofu; dne 6. aprila ob 1/27. zvečer je odpotoval na Vrhniko. Dne 15. aprila je dovršila črevljarska komisija svoje delo ter je v štirih tednih oddala 2969 parov čevljev. 17. aprila je bilo privedenih od armač prince Ivana v Ljubljano okoli 300 francoskih ujetnikov, dne 23. aprila zopet 1000 mož, 24. aprila iznova okoli 300 mož in dne 25. aprila so privedli nekega francoskega generala in pobočnika. Dne 26. aprila je vse ujetnike spremil meščanski lovski kor v Gradec. Dne 15. aprila je bil guverner Rosetti premeščen v Trst in na njegovo mesto imenovan grof Brandis guvernerjem v Ljubljani. Dne 30. aprila je bila blagoslovljena zastava dveh meščanskih bataljonov domobrancev ter je škof Kavčič na šolskem (današnjem Vodnikovem) trgu opravil blagoslov; župnik Kristijan je imel slovenski nagovor in škof pridigo. Polkovnik Jager in gospod Dreo (Treo) sta dala 1600 možem po funt mesa in mero vina, gospoda stanovi pa so sijajno pogostili častnike v redutni dvorani.

Maja meseca 1809.

Dne 1. popoldne je 2. bataljon dež. brambe (major Paskali) odmarširal v Kranj. — Dne 5. popoldne so pripeljali po Ljubljani 16 francoskih ranjencev na dveh ladjah. — Danes, 12. je vse, kar spada k deželni brambi, odtod odmarširalo v Palmo novo. — Danes, 15. maja je došel semkaj general Gyulay in pop. ob 4. so prišli trije konjiški polki Erdödy, Hohenzollern in Savoyen ter z njimi več razkropljenih vojakov.¹⁾ — Dne

¹⁾ Dva ali tri tedne prej so užugali Francozje našo vojsko na Italijanskem in jo na vseh krajih potiskali z Italijanskega. V večjih in manjših oddelkih se je umikala po Goriškem, Koroškem in Kranjskem, Francozje pa za njo. Tistemu oddelku, ki je bežal po Kranjskem, bil je poveljnik hrvaški ban Gyulay, za njim pa je pritiskal in mu je bil vedno za petami francoski general Macdonald z 12.000 peči in 1100 konjiki. Naborjet je padel 17. in Predil 18. maja. Naši so Macdonalda sicer ustavili pri Razdrtem, Podvelbom in v Logatcu, toda zadržati ga niso mogli. Naša generala Kalnosy in Zach sta se morala umakniti proti Cerknici, ko sta izgubila 2 častnika in 560 mož, ki so bili ubiti ranjeni in ujeti. 20. maja je general Bronssier prisilil utrdbo Razdrto h kapitulaciji; 2000 avstrijskih vojakov je položilo orožje in Francozje so se polastili 15 topov in velikih skladišč orožja in

17. so pripeljali dobrega gospoda pl. Königsbrunnškega iz Gorici, čegar oče je bil mestni sodnik 40 let. — 20. maja je došel v Ljubljano general Macdonald in 21. maja se je začela kanonada Francozov ter se je oddalo (na Grad) skupaj 105 strelcev iz topov. — Dne 22. t. m. ponoči se je Grad podal Francozom²⁾ — Dne 23. maja. t. m. zjutraj so odvedli ujetih Avstrijce s trdnjave in častnike so izpustili, ko so dali častno besedo, da se sedanje vojne ne bodo udeležili več.

streljiva. Gyulay je bežal že 18. maja iz Ljubljane preko Šmarji in Višnjegore v Novomesto; na potu se mu je pridružil s svojo četo premagani Zach. V Ljubljani je ostal general Splenyi z osmimi eskadroni, a že 19. maja se je Splenyi umaknil iz mesta proti Šmarjam, ker je dospelo že istega dne zvečer okoli 4000 Francozov v Ljubljano.

Op. ured.

²⁾ Že leto dni pred prihodom Francozov sta dobila Grad in Golovec silno močne fortifikacije; tu je bilo vse polno bastij, redut, baterij, čerdakov in magacinov. Utrjevali pa so tudi Rožnikov greben. Baron Zois je poročal že 18. decembra 1808: „Prva posledica teh utrditev je, da so naši lepo obrasli griči izgubili svoje zelenje, da se je iz bistrških in turjaških gozdov izsekal zadnji les in da so drva že sedaj za polovico dražja. Zato pa pada tudi cena hiš kar vidoma.“ In Zois je izrazil že v istem poročilu svoj dvom, da bi mogle vse te utrdbe mestu uspešno koristiti in da bi se mogla Ljubljana ubraniti Francozov; žal mu je bilo le, da „prestane biti Ljubljana skromna, prijazna, brezskrbna in tiha

v a s, kar je bila doslej.“ Kako dalekoviden je bil Zois, se je pokazalo že pet mesecev nato. Pobegnili sta Gyulay in Splenyi skoraj z vso avstrijsko vojsko, v Ljubljani pa sta ostala osemdesetletni fml. Moitelle, obl. Plunket in major Lefebvre z nepopolnim bataljonom domačega polka Simbschen, z nepopolnim bataljonom kranskih brambovcev in štirimi kompanijami slujskih graničarjev. Ta pest ljudij naj bi ubranila Ljubljano in grad, medtem ko se je velika vojska umaknila proti Novemumestu in Karlovcu! V ljubljanske utrdbe so vtaknili toliko dela in denarja, ko pa je došel odločilni trenutek, niti niso poizkušali ustavljati Francoze. Tudi deželni guverner, grof Brandis, je bil z vsemi svojimi svetovalci in uradniki pobegnil v Novomesto. Z Gradu in z Golovca se je pač 19.—22. maja pomalem in brez uspehov streljalo, toda Francozje so bili že zasedli vse mesto, se utaborili po hišah in ulicah, kurili na tlaku ter ondu kuhali. General Macdonald s štabom in z vso generaliteto i. dr. — nad 150 glav — se je nastanil pri baronu Zoisu v „Rosenbüchlu“ pod Rožnikom. Okoli polnoči 22. maja pa se je posadka na Gradu podala, baš ko je pri Zoisu Macdonald s 40 častniki večerjal. Dimitz pripoveduje, da se je Grad podal proti volji vojaštva in le vsled bojazljivosti ali vsled izdajstva majorja Lefebvra in obl. Plunketa. Sicer pa bi bil tudi najpogumnejši odpor ostal končno brezuspešen. Huda je bila zahteva Francozov, da je vojski izročiti 50.000 porcij kruha, mesa in vina, za vsak delež $\frac{1}{2}$ funta kruha, $\frac{1}{2}$ funta mesa in polič vina. Ljubljančanje pa so imeli tudi skrbi za življenje ujetih brambovcev, ki so zapadli smrti, ker se niso pokorili ukazu Napoleona z dne 14. maja ter niso odložili orožja, nego so celo na francosko vojsko streljali. Baron Zois, škof Kavčič, okrožni glavar Alborghethi in ljubljanski župan Pogačnik so pri Macdonaldu izprosil milosti vsaj za 50 brambovcev. Kaj so je zgodilo z drugimi, ni znano.

Op. ured.

VESELICA OB LJUBLJANI PO ODHODU FRANCOZOV.

LISTEK.

Napoleonova „Ilirija“. V mestnem arhivu ljubljanskem (fasc. 12, akt 101), leži italijansko-nemški tiskani ukaz, s katerim je Napoleon svojim novim provincijam v Avstriji dal ime: „**Ilirske provincije**“. Italijansko besedilo se glasi:

*„Napoleone,
imperatore de' Francesi, Rè d'Italia, protettore della
Confederazione del Reno*

abbiamo decretato e decretiamo ciò che segue:

*Il circolo di Villaco, la Carniola, la provincia
d'Istria già austriaca, le provincie di Fiume e di Trieste,
i paesi conosciuti sotto il nome di Litorale, la parte della
Croazia e tutto ciò che ci è ceduto sulla dritta della Sava,
la Dalmazia e le sue isole, saranno designate col nome
di „Provincie Illiriche“.*

*Al nostro Campo Imperiale di Schönbrunn li 14
ottobre 1809.*

Firmato: Napoleone.“

Prevod:

Napoleon, cesar francoski, kralj italijanski, zaščitnik
porenske zveze.

Ukazali smo in ukazujemo:

Beljaški okrog, dežela Kranjska, bivša avstrijska Istra,
pokrajini Reka in Trst, dežele Primorske, del Hrvaške in
sploh vse dežele, ki so nam pripadle na desnem pobrežju
Save, Dalmacija in njeni otoki — naj se imenujejo: „**Ilirske
provincije**“ (pokrajine).

V našem cesarskem taboru v Schönbrunn, dne 14.
oktobra 1809.

Podpisal: **Napoleon.**

Na uradnih aktih stoji zgoraj v desnem kotu res po-
slej zmerom tiskano: „**Provinces Illyriennes**“. Kranjska je imela svojo intendenco (Intendance de la Carniole). Kmalu pa se čita namestu predolgega naziva „**Provinces Illyriennes**“ tudi samo kratko: „**Illyrie**“ N. pr. „**Armée d'Illyrie**“, „**Marine d'Illyrie**“, „**Gens-d'armes d'Illyrie**“ itd.

Čudno je, da Napoleon, ki je zelo taktno postopal s
svojimi „podjarmljenimi“ narodi, ni bil izdal tega zgodovinskega
važnega ukaza tudi v slovenskem in hrvaškem jeziku. Morebiti pa
vendarle leži slovensko-hrvaški tekst v kakem drugem arhivu?... In kako, da ni francoskega teksta? —

Slovenec se je bilo kmalu priljubilo novo ime „**Ilirija**“, čije
glavno mesto je bila naša Ljubljana, in Vodnik je bil zapel navdušeno
odo: „**Ilirija, vstan!**“

A. Aškerc.

Francoski koledar v Iliriji. Auditeur in državni svetnik ter
intendant Kranjski, L. de la Moussaye, je bil izdal dne 20. decembra
1. 1811. nastopni ukaz: „Člen 148. cesarskega dekreta z dne 15. aprila
ukazuje, da se mora tudi v Ilirskih provincijah uvesti koledar
cesarstva francoskega z dotičnimi prazniki. Njegova ekscelencija, g.
generalni guverner hoče, da stopi francoski koledar v veljavo dne
1. januarja 1. 1812. Škofu ljubljanskemu se je že naznanilo, da se
smejo praznovati samo tisti prazniki, ki jih je s papeževim
dovoljenjem z dne 9. aprila 1802. 1. navedel kardinal Caprara,
takratni legat papeževe stolice. Ti prazniki so: Božič, Vnebohod,
Marije vnebovzetje in

Vsi svetniki. K tem praznikom se prišteva še Novo leto, ki se po
neki ministrski naredbi obhaja po vsej Franciji.“ (Mestni arhiv.
Francoska doba. Fasc. 19. akt 14).

A. Aškerc.

Francoska vlada v Ljubljani 1. 1809. pa nemški jezik. Da Francozi iz
narodnih in političnih razlogov niso marali za nemščino, se razume
samo ob sebi. Dne 28. sept. 1809. naznanja baron Lichtenberg
mestnemu magistratu, da francoski intendant ne sprejema več
nemških dopisov. Naj si da torej župan prevajati svoje dopise na
vlado v francoščino, saj ima več ljudi, ki znajo francosko, dočim
ima intendant samo enega prostovoljnega (!) „traducteurja“. (Mestni
arhiv. Francoska doba. Fasc. 12. akt 115).

A. Aškerc.

„Rožna devica“. Da bi se prikupili ljubljancem, so bili ustanovili
Francozi neko ustanovo za doto dvema najprirednejšima dekletoma
v ljubljanski občini. Predlog za doto je pač stavil župan (Codelli) sam,
kakor je tudi sestavil program za Napoleonov rojstni god, toda to je
storil brez dvoma na inicijativo in pritisk francoskega intendanta.
Dota, ki je znašala po 200 do 300 frankov za vsako, se je slovesno
podeljevala na Napoleonov rojstni dan, to je 15. avgusta na magistratu.
Župan je imel nagovor v navzočnosti francoskih dostojanstvenikov in
potem je izročil doto dekletoma, ki sta se imenovali „rožni devici“ —
les Rosières. Tudi Napoleonov rojstni dan sam se je vsled tega imenoval
rožni praznik. Bila je ta dan velika ljudska veselica z različnimi
zabavami, igrami in petjem. To so bili francoski „circenses“... Leta
1813. sta bili „rožni devici“: Nannette Zerouscheg (= Ana Cerovšek) in
pa Roza Azolin. Mestni župniki so predlagali najvrednejše in
najpotrebnejše deklice za doto. Ano Cerovškovo je bil predlagal
šentpeterski župnik Ahačič, Rozo Azolinovo pa šentjakobski župnik
Pohlin. (Mestni arhiv. Francoska doba. Fasc. 9. aktov št. 6).

A. Aškerc.

Število ljubljanskega prebivalstva 1. 1813. Ljubljana je štela,
kakor posnemam iz arhivskih aktov, v zadnjem letu francoske
vlade 11.364 prebivalcev. Ko bi bila ostala glavno mesto bodisi
francoske ali avstrijske Ilirije, imela bi danes nad 100.000 duš.

A. Aškerc.

„Club franco-illyrien“ se je ustanovil jako primerno letošnje
jubilejsko leto v Ljubljani. „Club franco-illyrien“ ima po svojih
statutih namen širiti znanje francoskega jezika in francoske
literature med Slovenci ter iskati duševnih in kulturnih stikov
med nami in Francozi. Ako se ta „Club“ ukorenini in razvije,
bi lahko imel sčasom še važen pomen.

A. Aškerc.

Haydn Josip. 31. maja t. l. je minulo sto let, odkar je umrl
genijalni nemški glasbenik Haydn Josip. Bil je rojen 1. aprila
1732 v vasi Rohrau na Nižje Avstrijskem kot sin ubožnega
delavca. Haydn je skladatelj oratorijev „Stvarjenje“ in „Štiri
letni časi“, raznih (125) simfonij za orkester in 77 kvartetov,
mnogih maš in pesni ter avstrijske himne „Bog ohrani...“
Motiv te himne je zajel Haydn iz slovanske pesmi. Umrl je v
Gumpendorfu pri Dunaju. Na Mariahilferici na Dunaju ima
Haydn lep spomenik. Haydnove največje skladbe je izvajala
tudi „Glasbena Matica“ v Ljubljani. Haydn pa je bil tudi
častni član ljublj. filharmon. društva.